

Bartosz Kapuściak

Wywiad wojskowy PRL. JW 3362 i podległe jej jednostki

Wstęp

W wyniku kwerendy dotyczącej Wojskowej Służby Wewnętrznej¹ odnaleziono również dokumentację wytworzoną przez Oddział II/Zarząd II Sztabu Generalnego Wojska Polskiego, czyli wywiad wojskowy Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Pokłosiem tych poszukiwań jest ten artykuł, który pokazuje ewolucję struktur komunistycznej „dwójki”.

W temacie opracowania odwołuję się do nazwy kodowej jednostki wojskowej 3362, mimo że Zarząd II SG WP używał nie tylko tego numeru, ale także 2142 (jako Oddział II), 5613 (jako Oddział II, a następnie Zarząd II), 4352, 4552, 4619 (wszystkie dla Zarządu II). Numer 3362 był jednak używany najdłużej i numer ten, ale też niemal niezmienione struktury przejął Inspektorat Wojskowych Służb Informacyjnych. W tytule pojawia się także odwołanie do PRL, chociaż jej formalne powstanie datujemy dopiero na rok 1952. Służby wywiadowcze od zarania organizowane były jednak we współpracy ZSRR i z wyraźnymi proweniencjami komunistycznymi.

Opracowanie zostało podzielone na siedem podrozdziałów, na końcu zaś załączono wykaz nazw kodowych jednostek wojskowych podległych Oddziałowi II/Zarządowi II SG WP. W artykule będą wymiennie używane nazwy Oddział II/Zarząd II lub wywiad wojskowy, chyba że zagadnienie dotyczy tylko okresu istnienia Oddziału II bądź Zarządu II.

Zakres czasowy rozprawy wyznacza powstanie załączka komunistycznego wywiadu wojskowego, czyli 14 maja 1943 r., kiedy rozkazem płk. Zygmunta Berlin- ga powołano 1. kompanię rozpoznawczą, oraz rozkaz ministra obrony narodowej z 22 sierpnia 1991 r. wyłączający Zarząd II Wywiadu i Kontrwywiadu ze struktur Sztabu Generalnego WP i powołujący Inspektorat Wojskowych Służb Informacyjnych. Do 1 września 1991 r. miano sformować WSI, które zostały podporządkowane bezpośrednio ministrowi obrony narodowej². Wtedy właśnie kończy się historia komunistycznej

¹ Owoce kwerendy jest edycja źródeł: *Instrukcje pracy kontrwywiadowczej Wojskowej Służby Wewnętrznej wraz z instrukcjami prowadzenia dokumentacji i ewidencji (1957–1990)*, oprac., słownik i wstęp B. Kapuściak, Kraków 2010.

² P. Piotrowski, *Uwagi o funkcjonowaniu i metodologii pracy operacyjnej Zarządu II Sztabu Generalnego WP oraz Wojskowej Służby Wewnętrznej Jednostek Wojskowych MSW [w:] Osobowe źródła informacji – zagadnienia metodologiczno-źródłoznawcze*, red. F. Musiał, Kraków 2008, s. 409.

służby wywiadowczej, chociaż systemu komunistycznego teoretycznie nie było już od ponad dwóch lat.

Wykorzystane źródła to przede wszystkim dokumenty wytworzone przez organa wywiadu wojskowego przechowywane obecnie w Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie oraz nieliczne dokumenty z Centralnego Archiwum Wojskowego w Warszawie-Rembertowie. Jednym z ważniejszych opublikowanych źródeł pokazujących działalność komunistycznego wywiadu wojskowego jest oczywiście *Raport o działaniach żołnierzy i pracowników WSI oraz wojskowych jednostek organizacyjnych realizujących zadania w zakresie wywiadu i kontrwywiadu wojskowego przed wejściem w życie ustawy z dnia 9 lipca 2003 r. o Wojskowych Służbach Informacyjnych w zakresie określonym w art. 67 ust. 1 pkt 1–10 ustawy z dnia 9 czerwca 2006 r. „Przepisy wprowadzające ustawę o Służbie Kontrwywiadu Wojskowego oraz Służbie Wywiadu Wojskowego oraz ustawę o służbie funkcjonariuszy Służby Kontrwywiadu Wojskowego oraz Służby Wywiadu Wojskowego” oraz o innych działaniach wykraczających poza sprawy obronności państwa i bezpieczeństwa Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej* [Warszawa 2007], czyli tzw. Raport o WSI. Dla odtworzenia struktur sięgnięto jednak do rozkazów i zarządzeń ministra obrony narodowej, szefa Sztabu Generalnego oraz szefa Zarządu II SG WP i szefów poszczególnych jednostek podległych oraz oczywiście do Kroniki Zarządu II³.

Jeżeli chodzi o publikacje na temat Oddziału II/Zarządu II i podległych mu jednostek, tych, niestety, nie ma zbyt wiele⁴, szczególnie dotyczących okresu powstawania wywiadu wojskowego⁵, a i te traktujące już *stricto* o wywiadzie wojskowym PRL za-

³ AIPN, 2603/2790, Kronika.

⁴ Najcenniejsze to: H. Królikowski, *I. batalion szturmowy*, Warszawa 2007; A. Marcinkiewicz-Kaczmarczyk, *akta Zarządu II Sztabu Generalnego WP z lat 1944–1956 w zasobie archiwalnym Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie*, „Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej” 2014, t. 7, s. 17–34, a także cyt. powyżej: P. Piotrowski, *Uwagi o funkcjonowaniu i metodologii...*, s. 401–519. Zob. też ciekawe artykuły: W. Bagiński, *Dwa słowniki wywiadu wojskowego PRL z 1970 i 1978 r.* [w:] *Studia nad wywiadem i kontrwywiadem Polski w XX wieku*, t. 1, red. W. Skóra, P. Skubisz, Szczecin 2012, s. 697–736; A. Marcinkiewicz-Kaczmarczyk, *Kształtowanie postaw politycznych oficerów i podoficerów Oddziału/Zarządu II Sztabu Generalnego WP w latach 1950–1956* [w:] *Studia nad wywiadem i kontrwywiadem Polski w XX wieku*, t. 3, red. W. Skóra, P. Skubisz, Szczecin 2016, s. 405–425.

⁵ Zob. bardzo ciekawe artykuły: A. Nogaj, *Powstanie i organizacja Oddziału Wywiadowczego Sztabu Głównego Wojska Polskiego w latach 1944–1945* [w:] *Studia nad wywiadem i kontrwywiadem Polski...*, t. 1, s. 479–578; *idem*, *Pierwsze powojenne operacje agenturalne Oddziału II Sztabu Generalnego WP (1945–1947)* [w:] *Studia nad wywiadem i kontrwywiadem Polski w XX wieku*, t. 2, red. W. Skóra, P. Skubisz, Szczecin 2015, s. 354–351, a także opracowania: W. Jurgielewicz, *Organizacja Ludowego Wojska Polskiego (22 VII 1944 – 9 V 1945)*, Warszawa 1968; C. Grzelak, H. Stańczyk, S. Zwoliński, *Armia Berlinga i Żymierskiego. Wojsko Polskie na froncie wschodnim 1943–1945*, Warszawa 2009; A.G. Kister, *Pretorianie. Polski Samodzielny Batalion Specjalny i Wojska Wewnętrzne 18 X 1943 – 26 III 1945*, Warszawa 2010; P. Kołakowski, *Pretorianie Stalina. Sowieckie służby bezpieczeństwa i wywiadu na ziemiach polskich 1939–1945*, Warszawa 2010; *W objęciach Wielkiego Brata. Sowietci w Polsce 1944–1993*, red. K. Rokicki, S. Stepien, Warszawa 2009; *Czekiści. Organy bezpieczeństwa w europejskich krajach bloku sowieckiego 1944–1989*, red. K. Persak, Ł. Kamiński, Warszawa 2010; E. Kopsath-Pawłowski, *Chwała i zdrada. Wojsko Polskie na Wschodzie 1943–45*, Warszawa 2010.

wierają pewne nieścisłości⁶ bądź traktują temat zbyt ogólnie⁷. Podobnie jest ze wspomnieniami – jedyne, jakie się ukazały, to książka Mariana Moraczewskiego⁸ i bardzo ogólne wspomnienia Czesława Kiszczaka czy Witalija Pawłowa⁹.

Z jednej strony fakt, że wywiad wojskowy, a szczególnie jego struktury, to wciąż *terra ignota*, stanowi zachętę do poszukiwań, ale z drugiej – autor ma świadomość, że eksplorując nieopracowane naukowo rejony, nie uniknie błędów badawczych¹⁰.

Za rozbudowane motto rozważań niech posłuży następujący fragment resortowego opracowania mówiący o tym, jak oficerowie wywiadu Sił Zbrojnych PRL postrzegali w tamtym czasie sprawę Ojczyzny i patriotyzmu, do którego często odwołują się w wywiadach prasowych czy zeznaniach składanych w trakcie postępowań lustracyjnych bądź śledztw:

„Patriotyzm nie jest jednak cechą abstrakcyjną, oderwaną od życia, czymś mało konkretnym. Patriotyzm jest to umiłowanie Ojczyzny wraz z jej ustrojem, jej osiągnięciami, ale również i niedociągnięciami. W Polsce budujemy ustrój socjalistyczny i chociaż popełniamy tu i ówdzie błędy, to właśnie Ojczyznę z takim ustrojem wywiadowca winien kochać całym sercem. Dlatego też sprawa socjalizmu nie może być wywiadowcy obojętna. Musi on być przekonany o wyższości tego ustroju nad kapitalizmem. Aby jednak być o tym przekonany, a więc aby być przekonany o słuszności podstawowych zasad polityki naszego rządu oraz innych bratnich państw, wywiadowca winien dokładnie poznać teoretyczne zasady socjalizmu. Nie chodzi przy tym o ich wyuczenie się, lecz zrozumienie. Dopiero rzeczywiste zrozumienie podstawowych zasad socjalizmu umożliwi wywiadowcy odróżnienie prawdziwych, głębokich wartości naszego ustroju od pozornie błyskotliwych, a nawet czasami imponujących, lecz wręcz niesprawiedliwych i niehumanitarnych zasad kapitalizmu.

Znajomość zasadniczych założeń socjalizmu i głębokie przekonanie o jego słuszności winno, obok patriotyzmu, a właściwie razem z nim, stanowić podstawę sylwetki polityczno-moralnej pracownika kadrowego wywiadu i być motorem jego działalności na co dzień”¹¹.

⁶ Zob. chociażby: E. Koj, *Zarząd II Sztabu Generalnego WP (schemat funkcjonowania w latach 1981–1990)* [w:] *Osobowe źródła informacji...*, s. 391–399; S. Cenckiewicz, *Długie ramię Moskwy. Wywiad wojskowy Polski Ludowej 1943–1991 (wprowadzenie do syntezy)*, Poznań 2011.

⁷ A. Żebrowski, M. Zmigrodzki, J. Babula, *Rola służb specjalnych w siłach zbrojnych. Wywiad i kontrwywiad*, Kraków 1999; *Sztab Generalny (Główny) Wojska Polskiego 1918–2003*, red. T. Panecki, F. Puchała, J. Szostek, Warszawa 2003; L. Pawlikowicz, *Tajny front zimnej wojny. Uciekinierzy z polskich służb specjalnych 1956–1964*, Warszawa 2004.

⁸ M. Moraczewski, *Wspomnienia i niedomówienia. 25 lat pracy w wywiadzie wojskowym*, Warszawa 1995. O pracy w sztabie zob. bardzo interesujące wspomnienia: T. Pióro, *Armia ze skazą. W Wojsku Polskim 1945–1968 (wspomnienia i refleksje)*, Warszawa 1994.

⁹ W. Bereś, J. Skoczylas, *General Kiszczak mówi... prawie wszystko*, Warszawa 1991; A. Kępiński, Z. Kilar, *Kto jest kim w Polsce inaczej*, cz. 2, Warszawa 1986; [W. Pawłow], *General Pawłow: Byłem rezydentem KGB w Polsce*, Warszawa 1994.

¹⁰ Serdeczne podziękowania składam Panu dr. hab. Stanisławowi Kołodziejskiemu oraz Panu dr. hab. Robertowi Majznerowi, prof. AJD – za ich krytyczne uwagi i trafne spostrzeżenia.

¹¹ Cyt. za: AIPN, 2603/12901, *Kierowanie agentami*, Warszawa 1972, s. 9–10.

Początek

Jak wspomniano we wstępie, 14 maja 1943 r. rozkazem organizacyjnym płk. Zygmunta Berlinga została powołana 1. kompania rozpoznawcza przy stacjonującej w ZSRR 1. Dywizji Piechoty im. Tadeusza Kościuszki. Data ta jest uznawana za początek komunistycznego wywiadu wojskowego¹².

Oddział Informacyjny (od 10 września 1944 r. zwany Oddziałem Rozpoznawczo-Wywiadowczym) powstał 8 sierpnia 1944 r. wraz z powołaniem Sztabu Głównego Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego¹³. Organizację oddziału prowadzono według etatu wojennego nr 2/401 z 29 września 1944 r. Jego kadry oficerskie, z wyjątkiem dwóch osób, rekrutowały się z Armii Czerwonej¹⁴.

Struktury Oddziału Rozpoznawczego wyglądały następująco:

- Kierownictwo, czyli szef oddziału, zastępca ds. rozpoznania wojskowego, zastępca ds. wywiadu agenturalnego, zastępca (pomocnik) ds. radiowej łączności agenturalnej (jednocześnie szef radiowęzła), adiutant, młodszy lekarz;
- Referat 1 (rozpoznania wojskowego, tzw. płytki wywiad);
- Referat 2 (wywiadu agenturalnego, wraz z radio-instruktorami);
- Referat 3 (wywiadu i dywersji, z tłumaczami);
- Referat 4 (informacyjny);
- Referat 5 (rozpoznania lotniczego);
- Referat 6 (rozpoznania radiowego);
- Referat 7 (techniki agenturalnej);
- Referat 8 (łączności specjalnej – szyfrów);
- Sekcja śledcza (Referat 10);
- Sekcja zaopatrzenia materiałowo-technicznego (Referat 11);
- Sekcja personalna (Referat 9);
- Sekcja finansowa (Referat 12);
- Tajna kancelaria (Referat 13);
- Radiowęzeł polowy, od 1945 r. nazywany już węzłem łączności (z sekcją operacyjną, sekcją kontrolną, drużyną łączności telefonicznej, drużyną ochrony, sekcją techniczną, sekcją finansową, sekcją gospodarczą i punktem pomocy medycznej oraz z radiostacjami RAF i RSB).

¹² S. Cenckiewicz, *Długie ramie Moskwy...*, s. 49.

¹³ AIPN, 2603/2790, Kronika, k. 4. Kopie rozkazu nr 3 z 8 VII 1944 r. zob. AIPN, 001719/118, Zbiór materiałów z sympozjum zorganizowanego z okazji 40-lecia Zarządu II Sztabu Generalnego WP (1944–1984), k. 9–10.

¹⁴ Etat 02/401 oparty został na etacie 02/326 oddziału zwiadowczego sztabu frontu Armii Radzieckiej. Wykaz oficerów sowieckich zob. S. Cenckiewicz, *Długie ramie Moskwy...*, s. 94–100; E.J. Nalepa, *Oficerowie Armii Radzieckiej w Wojsku Polskim 1943–1968*, Warszawa 1995, s. 232.

Układ etatów przewidywał stanowisko generała, 67 stanowisk oficerskich, piętnaście podoficerskich i cztery etaty dla szeregowców¹⁵. Początkowo Oddział Wywiadowczy stacjonował w okolicach Lublina (m. Głusk), następnie w samym Lublinie, od połowy lutego 1945 r. przeniósł w Łodzi, a w lipcu 1945 r. rozlokowano go w Warszawie¹⁶.

Rozkazem naczelnego dowódcy WP z 30 maja 1945 r. nr 0048 w Wyższej Szkole Piechoty w Rembertowie został zorganizowany kurs specjalny dla oficerów przewidzianych do służby w zwiadzie¹⁷.

Struktury Oddziału Wywiadowczego w połowie 1945 r. zostały nieznacznie zmienione. Zachowano osiem referatów specjalistycznych, w miejsce czterech sekcji pomocniczych powstały referaty (personalny, śledczy, administracyjno-gospodarczy, finansowy), a kancelaria i radiowęzeł pozostały bez zmian. Zastępca ds. łączności zaszeregowany został jako pomocnik szefa ds. łączności. Nowym etatem było stanowisko zastępcy ds. polityczno-wychowawczych¹⁸.

W tym czasie szefem¹⁹ wojskowego aparatu represji był płk Nikanor Gołosnicki – Rosjanin (jako szef Oddziału Rozpoznawczego od 8 sierpnia 1944 do 18 lipca 1945 r., następnie jako szef Oddziału II od 18 lipca do 10 sierpnia 1945 r.). Jego następcą został płk Giörgij Domeradski – także Rosjanin, szef Oddziału II od 10 sierpnia do 19 grudnia 1945 r.²⁰

Struktury Oddziału II

Właściwy organ wywiadu wojskowego został utworzony dopiero 18 lipca 1945 r., kiedy w ramach struktur przeformowanego Sztabu Generalnego WP powołano

¹⁵ AIPN, 2603/2790, Kronika, k. 5. Adam Nogaj podaje liczbę 85 osób, choć etat przewidywał tylko 81 (*idem*, *Powstanie i organizacja...*, s. 488, 560–561).

¹⁶ *Idem*, *Powstanie i organizacja...*, s. 519–524; AIPN, 2603/2790, Kronika, k. 6.

¹⁷ AIPN, 2603/2790, Kronika, k. 15.

¹⁸ AIPN, 2602/35, t. 1, Rozkazy wewnętrzne Sztabu Głównego (Oddział Wywiadowczy), rozkazy oficerskie, zarządzenia, instrukcje Naczelnego Dowództwa WP [z lat 1944–1945], k. 96, 101.

¹⁹ Na temat szefów wywiadu wojskowego PRL zob. m.in. H.P. Kosk, *Generalicja Polska. Popularny słownik biograficzny*, t. 1: A–Ł, Pruszków 1998, s. 205–206, 222, 228, 235–236, 241, t. 2: M–Ż, Pruszków 2001, s. 62–63, 98, 291; M. Jędrzejko, M.L. Krogulski, M. Paszkowski, *Generałowie i admirałowie III Rzeczypospolitej (1989–2002)*, Warszawa 2002, s. 25, 28–29, 83–84, 94–95, 121; T. Pióro, *Armia ze skazą...*, s. 119–120, 188–189, 267–268, 321, 389–390; J. Poksiński, „TUN”. *Tatar-Utirik-Nowicki*, Warszawa 1992, s. 80, 142, 186–208, 222, 272–273; E.J. Nalepa, *Oficerowie Armii Radzieckiej...*, s. 176, 203, 211, 232, 250, 263, 274, 281, 308; P. Piotrowski, *Agenci tajnego zaplecza*, „Polska Zbrojna” 2005, nr 18 (482), s. 22–23; *Kierownictwo PPR i PZPR wobec wojska 1944–1956*, oprac. J. Poksiński, A. Kochoński, K. Persak, Warszawa 2003, s. 27, 44, 106, 122, 126, 128–134, 138, 140–144, 148–151, 316–318; M. Moraczewski, *Wspomnienia i nieudomówienia...*, Warszawa 1995, s. 18–19, 40.

²⁰ Na temat roli szefów Oddziału Wywiadowczego zob. A. Nogaj, *Powstanie i organizacja...*, s. 493–496. Życiorys Nikanora Gołosnickiego zob. *ibidem*, s. 568–571.

Oddział II (nazywany wywiadowczym, a popularnie zwany przez pracowników „dwójką”), podległy merytorycznie wiceministrowi obrony narodowej, a od marca 1950 r. – szefowi Sztabu Generalnego WP. W 1945 r. Oddział II liczył 54 oficerów²¹. W tym czasie, od 19 grudnia 1945 do 14 listopada 1950 r., szefem Oddziału II był gen. bryg. Waclaw Komar²².

W styczniu 1946 r. zreorganizowany Wydział Wojskowych Spraw Zagranicznych został włączony do stanu etatowego Oddziału II. Wszelkie przedstawicielstwa wojskowe za granicą (attachaty i misje wojskowe) przeszły pod kierownictwo wywiadu wojskowego oraz na jego łączność²³. 30 marca 1946 r. rozkazem organizacyjnym szefa Sztabu Generalnego nr 053 Oddział II otrzymał numer ewidencyjny JW 2142.

W czerwcu 1946 r. referaty zastąpiono wydziałami (cztery wydziały: rozpoznania wojskowego, wywiadu agenturalnego, wojskowych spraw zagranicznych, informacyjny, cztery sekcje: 1 – rewindykacji i odszkodowań wojennych, 2 – techniczną, 3 – łączności Specjalnej, 4 – administracyjno-gospodarczą, a także radiowęzeł, czyli radiowy węzeł łączności, drukarnię i kancelarię – jako osobne jednostki)²⁴.

W styczniu 1947 r. utworzono punkt operacyjny nr 1 w Gdyni, zwany także morskim punktem operacyjnym, który od maja 1947 r. przeniesiony został do Sopotu. Punkt był samodzielną jednostką podporządkowaną Wydziałowi II Oddziału II SG WP. Niedługo potem zorganizowano punkt operacyjny nr 2 w Szczecinie-Świnoujściu oraz punkt operacyjny nr 3 we Wrocławiu. W Wydziale II została też utworzona Sekcja 2 do kierowania punktami operacyjnymi²⁵.

Od 1 marca 1948 r. zaczął funkcjonować nowo zorganizowany Wydział VIII – rozpoznania lotniczego i fotogrametrycznego. Do realizacji zadań Wydziału VIII, który miał głównie wykonywać zdjęcia lotnicze, wyznaczono samodzielną eskadrę aerofotogrametryczną i rozpoznania lotniczego stacjonującą w Warszawie na Okęciu, a później na Bielanach. Wydział VIII działał krótko, bo już 9 lipca 1949 r. został rozwiązany, jego dokumentację włączono do Oddziału IX (topograficznego) Sztabu Generalnego, eskadrę przejęło zaś Dowództwo Wojsk Lotniczych²⁶.

²¹ Według Kroniki Zarządu II w lipcu 1945 r. Oddział II otrzymał nowy etat nr 1/48, który przewidywał 81 stanowisk wojskowych i 6 pracowników cywilnych (AIPN, 2603/2790, Kronika, k. 16).

²² Życiorys Waclawa Komara zob. A. Nogaj, *Pierwsze powojenne operacje...*, s. 528–532, a także: AIPN, 2174/8244, Akta personalne Waclawa Komara, Zapisy ewidencyjne: karta E-14-B z KOI b. Biura „C” MSW, karta E-14-B z kartoteki członków nielegalnych organizacji b. Biura „C” MSW, zapis z dziennika rejestracyjnego MSW, poz. 22282, zapis z książki ewidencji mikrofilmów (materiały operacyjne MSW – różne opracowania), poz. 76, oraz zapis z dziennika archiwalnego MSW, poz. 11811/2, 46650/II.

²³ AIPN, 2603/2790, Kronika, k. 25.

²⁴ Zob. rozkaz personalny szefa Sztabu Generalnego z 20 VI 1946 r., gdzie w związku z reorganizacją Sztabu Generalnego nadano nowe etaty dla Oddziału II ważne od 1 VI 1946 r. (AIPN, 2602/69, t. 1, Rozkazy, zarządzenia, instrukcje Naczelnego Dowództwa WP [z 1946 r.], k. 191–193). W październiku 1946 r. Oddział II miał liczyć 295 osób (P. Piotrowski, *Agenci...*, s. 22; AIPN, 2603/2790, Kronika, k. 32).

²⁵ AIPN, 2603/2790, Kronika, k. 37.

²⁶ *Ibidem*, k. 40.

Od 17 lipca 1947 do 5 czerwca 1950 r. Oddział II był połączony z Departamentem VII Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego, czyli wywiadem cywilnym²⁷. Za pracę operacyjną odpowiadały głównie: Wydział II (wywiadowczy), Wydział III (wojskowych spraw zagranicznych), Wydział VI (techniki wywiadu) i Wydział X (wywiadu taktycznego) z czterema punktami operacyjnymi – w Gdańsku (jako załączek wywiadu Marynarki Wojennej), Szczecinie, Poznaniu i Wrocławiu²⁸. W lipcu 1950 r. Oddział II przeniesiono z ul. Koszykowej do budynku przy ul. Niepodległości w Warszawie.

Struktura wywiadu wojskowego wyglądała wtedy następująco:

- Kierownictwo, czyli szef z zastępcą i dwoma doradcami;
- Sekretariat;
- Kancelaria ogólna;
- Biblioteka;
- Archiwum;
- Wydział I (rozpoznanie wojskowe bliskiego zasięgu, czyli płytki wywiad);
- Wydział II (praca operacyjna w krajach kapitalistycznych):
 - Sekcja I (RFN i Austria),
 - Sekcja II (Stany Zjednoczone),
 - Sekcja III (Wielka Brytania i jej bliskowschodnie kolonie),
 - Sekcja IV (Francja, Belgia, Holandia i Szwajcaria),
 - Sekcja V (Włochy i Jugosławia);
- Wydział III (Szwecja i Dania oraz wywiad morski z pozycji nadbrzeżnych i statków marynarki handlowej):
 - 1. punkt operacyjny,
 - 2. punkt operacyjny,
 - 3. punkt operacyjny;
- Wydział IV (analityczno-informacyjny; analiza materiałów, sporządzanie raportów i przewodników wywiadowczych oraz biblioteka);
- Wydział V (technika operacyjna):
 - Sekcja „D”,
 - Sekcja „Foto”;
- Wydział VI (nadzór nad attachatami w krajach bloku socjalistycznego i utrzymanie oficjalnych kontaktów z attaché wojskowymi akredytowanymi w Warszawie);

²⁷ L. Pawlikowicz, *Tajny front zimnej wojny...*, s. 46–48; A. Kochański, *Polska 1944–1991. Informator historyczny*, t. 1: *Podział administracyjny. Ważniejsze akty prawne, decyzje i enuncjacje państwowe (1944–1956)*, Warszawa 1996, s. 89; P. Piotrowski, *Uwagi o funkcjonowaniu i metodologii...*, s. 401–403; *Polski wywiad wojskowy. Zarys Historii*, <http://www.sww.gov.pl/pl/20.html> [5.10.2010]. Zob. także hasła: *Oddział II Sztabu Generalnego WP* i *Zarząd II Sztabu Generalnego WP* [w:] J. Larecki, *Wielki leksykon służb specjalnych świata. Organizacje wywiadu, kontrwywiadu i policji politycznych świata, terminologia profesjonalna i żargon operacyjny*, Warszawa 2007, s. 455–456, 757–758.

²⁸ AIPN, 001719/118, Zbiór materiałów z sympozjum zorganizowanego z okazji 40-lecia Zarządu II Sztabu Generalnego WP (1944–1984), k. 36–38.

- Wydział VII (sprawy administracyjno-gospodarcze);
- Wydział VIII (finanse);
- Wydział IX (kadry);
- Biuro szyfrów;
- Kartoteka personalna;
- Rezerwa personalna (rezerwa specjalna – kadra bez przydziału);
- Sekcja specjalna;
- Radiowęzeł;
- Drukarnia;
- Kurs specjalny w Sulejówku²⁹.

Struktury Zarządu II w latach pięćdziesiątych i na początku lat sześćdziesiątych XX w.

15 listopada 1951 r. Oddział II przemianowano rozkazem nr 0088/org. ministra obrony narodowej, marszałka Polski Konstantego Rokossowskiego na Zarząd II Sztabu Generalnego WP, a wydziały zostały przekształcone w oddziały. Kadra zawodowa zarządu liczyła wówczas 254 oficerów oraz 105 pracowników kontraktowych³⁰. Szefami byli:

- gen. bryg. (gen. mjr) Konstantin Kasznikow – Rosjanin, szef Oddziału II od 14 listopada 1950 do 15 marca 1951 r.;
- płk Igor Suchacki – Rosjanin, szef Oddziału II od 15 marca do 15 listopada 1951 r., a następnie jako szef Zarządu II (15 listopada 1951 – 10 kwietnia 1953);
- płk Fiodor Wiedmied – Rosjanin, od 10 kwietnia 1953 do 30 listopada 1955 r. (w dokumentach występuje też jako Wedmed);
- gen. bryg. Tadeusz Jedynek³¹, od 15 listopada 1955 do 23 listopada 1965 r. – zastępca szefa zarządu, czasowo p.o. szef Zarządu II od 30 listopada 1955 do 27 listopada 1956 r.

²⁹ AIPN, 2602/1388, t. 25, Rozkazy i instrukcje [szefa Oddziału II SG WP z 1950 r.], k. 87, 101. We wrześniu 1949 r. w Oddziale II miało pracować 186 oficerów operacyjnych, a po lipcu 1950 r. już 231 osób (L. Pawlikowicz, *Tajny front zimnej wojny...*, s. 48–49).

³⁰ Według etatu 1/286 z 1 I 1952 r. kadra Zarządu II miała liczyć 253 żołnierzy (AIPN, 2603/2790, Kronika, k. 58).

³¹ Tadeusz Jedynek (1919–1987), ur. we Lwowie, w PZPR od 15 XII 1948 r., w 1938 r. rozpoczął studia w Akademii Handlu Zagranicznego, przerwane w 1939 r. wskutek wybuchu wojny, pracownik Rozdzielni Stacji Gazowej „Gazolinie” we Lwowie (20 VII – 30 IX 1939) oraz „Ukrgaz” we Lwowie (1 X 1939 – 30 I 1941), od 31 I do 17 VII 1941 r. piłkarz Klubu Sportowego

- płk Rudolf Szczepanik³², od 1 lipca 1955 do 31 stycznia 1957 r. zastępca szefa Zarządu II, przez krótki okres p.o. szef zarządu (1956 r.);
- gen. broni Grzegorz Korczyński³³, od 27 listopada 1956 do 1 lipca 1965 r.

„Dynamo” w Kijowie, na początku wojny-niemiecko sowieckiej służył w 46. Kijowskiej Dywizji Piechoty Armii Czerwonej (18 VII – 30 IX 1941), od 1 X 1941 r. pracował w przemyśle naftowym jako ślusarz w Krasnokamsku (Kraj Permski, Rosja), instruktor sportowy w Wojewódzkim Komitecie Związków Zawodowych Nafciarzy Wschodu w Mołotowie (2 II – 15 VIII 1943). Służbą w „odrodzonym” Wojsku Polskim zaczął w stopniu szeregowca jako zastępca dowódcy batalionu ds. polityczno-wychowawczych w 2. pułku artylerii lekkiej (15 VIII 1943 – 10 II 1944), absolwent kursu oficerów polityczno-wychowawczych (15 IX – 30 X 1943), zastępca dowódcy kompanii ds. polityczno-wychowawczych w 1. zapasowym pp. (11 II – 30 V 1944), słuchacz 9. Lotniczej Szkoły Oficerskiej w ZSRR (31 V – 30 X 1944), elew Bojowej Szkoły Lotnictwa Myśliwskiego (31 X 1944 – 1 III 1946), zastępca dowódcy eskadry w 2. pułku lotnictwa myśliwskiego w Krakowie (2 III – 1 X 1946), uczestnik kursu przygotowawczego w Centralnej Szkole Piechoty (2 IX – 1 XII 1946), słuchacz w Akademii Lotniczej w Monino w ZSRR (2 XII 1946 – 28 IV 1950), przeniesiony do Oficerskiej Szkoły Lotniczej w Dęblinie (29 IV – 30 X 1950) – prawdopodobnie już jako wykładowca, starszy pomocnik kierownika sekcji w Zarządzie II SG WP (31 X 1950 – 1 I 1952), następnie starszy pomocnik szefa wydziału w Oddziale III (2 I – 1 VIII 1952), później komendant kursu specjalnego (2 VIII 1952 – 8 V 1953), dowódca grupy w JW 2000 (9 V 1953 – 27 IV 1954), a następnie komendant fakultetu rozpoznawczego w ASG (28 IV 1954 – 14 XI 1955), od 24 XI 1965 r. w dyspozycji ministra obrony narodowej, rozkazem z 28 XI 1966 r. wysłany do Komisji Nadzorczej Państw Neutralnych w Korei jako szef misji PRL z tytułem ministra pełnomocnego (3 III – 2 IX 1967), odwołany ze względu na udanie się do Chińskiej Republiki Ludowej bez zezwolenia (w związku z tym wyjazdem bezprawnie pobrał trzymiesięczne uposażenie z góry), od grudnia 1967 r. przeniesiony do rezerwy, generał brygady od czerwca 1961 r. (AIPN, 00230/5/11, Akta personalne Tadeusza Jedynaka; AIPN, 00244/161/1, Gen. bryg. Tadeusz Jedynak – Korea; AIPN, 00220/75, Materiały wstępne krypt. „Rezerwista”, t. 1; AIPN, 00220/74, Materiały wstępne krypt. „Rezerwista”, t. 2; Zapisy ewidencyjne: karta E-2 z kartoteki MON oraz zapis z Inwentarza nr 2 Zespołu ZS WSW, poz. 2356).

³² Rudolf Szczepanik, ur. 28 V 1921 r. w Borysławiu (dawne woj. lwowskie), od 1 X 1952 r. w Zarządzie II SG WP jako słuchacz kursu specjalnego (do 1 II 1953), następnie attaché wojskowy, morski i lotniczy w Szwecji (2 II 1953 – 30 VI 1955), kierownik sekcji Wydziału Operacyjno-Wyszkoleniowego Zarządu II (1 II 1957 – 1 IV 1957) i ponownie attaché wojskowy morski i lotniczy, tym razem w Rumunii (2 IV 1957 – 14 III 1959), od 15 III 1959 r. w dyspozycji ministra obrony narodowej (AIPN, 2174/5575, Akta personalne Rudolfa Szczepanika).

³³ Grzegorz Korczyński (1915–1971), właściwe nazwisko Stefan Jan Kilanowicz (używał także nazwisk konspiracyjnych Rudolf Kolczyński i Walerian Zdziebłowski oraz pseudonimów „Stefan” i „Rudolf” – nadane przez sekcję polską KPF, następnie „Grzegorz” i „Korczyński” – nadane przez Sztab Główny GL/AL), ukończył 7 klas Gimnazjum Matematyczno-Przyrodniczego w Warszawie, należał do ZNMS (1933–1935) i KPF (1938–1942), od 1 I 1937 r. poza krajem, m.in. w Międzynarodowej Brygadzie im. Jarosława Dąbrowskiego w Hiszpanii (29 IV 1937 – luty 1938) jako starszy sierżant w piechocie, później w kawalerii, komendant grup sabotażowo-dywersyjnych w obwodzie paryskim, 16 VII 1942 r. wstąpił do PPR, od 1948 r. w PZPR, komendant grupy operacyjnej Obwodu II (Lubelszczyzna), komendant Obwodu II, członek Sztabu Głównego AL, szef I Oddziału Operacyjnego, komendant MO na woj. lubelskie (1944), następnie warszawskie (1945), od 4 IV 1945 r. kierownik grupy operacyjnej na woj. gdańskie, szef WUBP w Gdańsku, 8 VI 1945 r. odkomenderowany do dyspozycji Rządowej Komisji Walki z Bandytyzmem, 15 III 1946 r. mianowany pomocnikiem ministra bezpieczeństwa publicznego w zakresie pracy operacyjnej – podporządkowany mu Departament I Wydział I Samodzielny, Zarząd Informacji, Korpus Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Główny Urząd Cenzury, w 1947 r. zastępca dowódcy Grupy Operacyjnej „Wisła” ds. bezpieczeństwa. Od 6 IX 1948 r. poza MBP. Odznaczony Krzyżem Grunwaldu klasy II i III. Generał brygady

W połowie lat pięćdziesiątych Zarząd II liczył 1700 żołnierzy (w tym około 500 osób to oficerowie operacyjni), a struktura wyglądała następująco:

- Kierownictwo, czyli szef zarządu wraz z trzema zastępcami;
- Oddział II (operacyjny – wywiad strategiczny), z wydziałami: brytyjskim, amerykańskim, francuskim, niemieckim, skandynawskim, izraelskim oraz daleko-wschodnim;
- Oddział III (tzw. morski, przerzuty wojskowe), prawdopodobnie z dwoma punktami operacyjnymi (PO-1 w Gdyni, PO-2 w Szczecinie) oraz z biurem tłumaczeń, sekcją prasową i biblioteką³⁴;
- Oddział IV (informacyjny), z pięcioma wydziałami, w tym wydziałem foto i sekcją sprzętu specjalnego;
- Wydział Techniczny (technika operacyjna);
- Wydział Attachatów Wojskowych (WAW) – wcześniej Wydział Wojskowych Spraw Zagranicznych (nadzór nad attachatami w państwach bloku socjalistycznego i utrzymanie oficjalnych kontaktów z attachatami wojskowymi akredytowanymi w Warszawie);
- Wydział Łączności Specjalnej (łączność szyfrowa z rezydenturami);
- Wydział Wojskowy (opracowywał plany mobilizacyjne i na wypadek wojny);
- Wydział Polityczny (od 1 lutego 1960 r. jako Komitet Partyjny PZPR z sekretarzem i zastępcą, od 1 stycznia 1963 jako Wydział Polityczny);
- Wydział Ogólny;
- Wydział Kadr wraz z Wydziałem Rezerwy Kadr (później prawdopodobnie jako sekcja, następnie rezerwa personalna);
- Wydział Finansowy (z sekcją wydatków specjalnych, sekcją świadczeń osobowych i budżetu ogólnego oraz sekcją kontroli finansowo-gospodarczej);
- Wydział Gospodarczy (od 1956 r. Wydział Administracyjno-Gospodarczy – WAG);
- Kartoteka personalna;
- Archiwum i biblioteka;
- 80. kompania samochodowa;
- 16. batalion radiopelengacyjny w Białobrzegach ze sztabem, kwatermistrzostwem, centrum odbiorczym, centrum nadawczo-technicznym, grupą deszyfra-

od 1947 r., dywizji – od 1957 r., broni – od 1968 r., ambasador w Algierii, zmarł w trakcie pełnienia misji dyplomatycznej w Algierze (AIPN, 2174/3799, Akta personalne Grzegorza Korczyńskiego; AIPN, 0193/599, Akta osobowe Grzegorza Korczyńskiego (Kilanowicza); Zapisy ewidencyjne: karta E-2 z kartoteki MON oraz zapis z Inwentarza nr 1 Zespołu ZS WSW, poz. 754; P. Gontarczyk, *Z genealogii elit PZPR. Przypadek Stefana Kilanowicza vel Grzegorza Korczyńskiego*, „Glaukopis” 2003, nr 1, s. 214–229).

³⁴ W latach pięćdziesiątych Zarządowi II podlegał prawdopodobnie Oddział II Sztabu Głównego Marynarki Wojennej nadzorujący co najmniej cztery wydziały i dwa punkty operacyjne. Poszczególne rozkazy zob. AIPN, 2602/4525, t. 48, Rozkazy personalne MON, szefa Sztabu Generalnego i szefa Zarządu II [SG WP] z lat 1955–1956.

- zu, grupą operacyjną, kompanią szkolną, kompanią radiopelengacyjną, sekcją techniki, sekcją ds. zaopatrzenia oraz sekcją polityczną³⁵ (od 1956 r. w Wałcu jako 16. batalion rozpoznania radiowego) – nasłuch łączności radiowej jednostek wojskowych NATO w Europie;
- 19. samodzielny batalion rozpoznawczy w Oleśnicy k. Wrocławia – rozpoznanie przeciwnika i dywersja na tyłach wojsk NATO (od 1954 r. z przeformowanej 10. samodzielnej kompanii rozpoznawczej i 9. samodzielnej kompanii rozpoznawczej³⁶), według etatu nr 5/119 liczył 190 wojskowych (22 oficerów, 47 podoficerów, w tym 12 ze służby zawodowej oraz 121 szeregowców) i 5 pracowników kontraktowych, w jego skład wchodziły:
 - dowództwo,
 - sztab,
 - pluton łączności radiowej,
 - dwie kompanie rozpoznawcze,
 - pluton samochodowy
 - sekcja tyłów,
 - ambulatorium.
 - Radiowęzeł (z centrum nadawczym i centrum odbiorczym oraz sekcją techniczną i plutonem wartowniczym),
 - Kurs specjalny w Śródborowie z kancelarią, tajną biblioteką, Wydziałem Wyszko- lenia, przedmiotami specjalnymi, drużyną samochodową, sekcją gospodarowania oraz plutonem wartowniczym (przeniesiony od 19 sierpnia 1957 r. do Warszawy, a od 23 stycznia 1960 r. przemianowany na Ośrodek Szkolenia Zarządu II),
 - Wydział Operacyjno-Szkoleniowy (powstał 28 lutego 1959 r., podporządkowa- no mu grupę rezerwową Jednostki Wojskowej 2000)³⁷.

Oddział I obejmujący rozpoznanie wojskowe (wywiad płytki) został na przełomie września i października 1955 r. oddzielony od Zarządu II, a część jego dokumentacji zgodnie z zarządzeniem szefa Zarządu II Sztabu Generalnego WP nr 043/55 z 7 lipca 1955 r. przekazano do Wydziału Ogólnego³⁸.

W latach pięćdziesiątych wywiad wojskowy posiadał również swoje przedszkole.

³⁵ Stan na 1955 r. (AIPN, 2602/4525, t. 48, Rozkazy personalne MON, szefa Sztabu Generalnego i szefa Zarządu II [SG WP] z lat 1955–1956, a także: AIPN, 2602/4529, t. 47, Rozkazy perso- nalne MON, szefa Sztabu Generalnego i szefa Zarządu II z lat 1957–1958).

³⁶ H. Królikowski, *1. batalion...*, s. 13, 19. Samodzielny batalion rozpoznawczy 6 X 1959 r. po przybyciu do Bielska-Białej wszedł w skład 6. Pomorskiej Dywizji Powietrzno-Desantowej, w 1961 r. przemianowany na 19. batalion powietrzno-desantowy (odtąd zaprzestał pełnienia działań rozpoznawczo-dywersyjnych).

³⁷ L. Pawlikowicz, *Tajny front zimnej wojny...*, s. 51–53; E. Koj, *Zarząd II Sztabu Generalnego WP...*, s. 395–396. Grupa Rezerwowa Jednostki Wojskowej 2000 powołana została rozkazem mi- nistra obrony narodowej nr 0047/org. z 2 IV 1952 r. Przygotowywała pracowników dyplomacji i wojska do zadań na misjach obserwacyjnych. 5 XII 1961 r. zarządzeniem szefa Sztabu General- nego nr 0125/org. Grupę Rezerwową JW 2000 przeformowano w Jednostkę Wojskową 2000.

³⁸ AIPN, 2602/3001, t. 11, Rozkazy i zarządzenia szefa Zarządu II z 1955 r., k. 136.

Zgodnie z zarządzeniem szefa Sztabu Generalnego nr 00193/org. z 14 listopada 1957 r. Oddział Rozpoznania Wojskowego Głównego Zarządu Szkolenia Bojowego podporządkowano 15 grudnia 1957 r. Zarządowi II. Wszedł on w struktury Zarządu jako Oddział I³⁹. Od października 1955 do grudnia 1957 r. w Zarządzie II nie było Oddziału I.

Na podstawie rozkazu szefa Zarządu II SG WP nr 011/56 z 23 listopada 1956 r. powstał 1 listopada 1956 r. Wydział I (ogólnoorganizacyjny), któremu podporządkowano kancelarię ogólną, archiwum, kartotekę personalną, biuro przepustek, biuro maszynopisania i Wydział Ogólny oraz maszynistki samodzielnych wydziałów⁴⁰.

29 lipca 1961 r. zgodnie z rozkazem szefa Zarządu II SG WP nr 027/61 utworzono Wydział VI (NATO) podporządkowany bezpośrednio szefowi Zarządu II⁴¹. W 1961 r. doszły jeszcze dwa oddziały (w sumie było ich sześć⁴²), a stan etatowy Zarządu II wynosił 1617 osób⁴³.

Wywiad wojskowy w latach 1965–1966

27 kwietnia 1965 r. wprowadzono status Zarządu II Sztabu Generalnego i podległych jednostek⁴⁴. Struktury wywiadu wojskowego wyglądały następująco:

- Kierownictwo, czyli szef zarządu, zastępca ds. ogólnych, zastępca ds. politycznych, pomocnik ds. operacyjnych, pomocnik ds. informacyjnych;
- Komitet Partyjny Zarządu, podlegał zastępcy ds. politycznych, podobnie, jak:
 - 80. kompania samochodowa,
 - Jednostka Wojskowa 2000,
 - Oddział Ogólnoorganizacyjny (także podlegał zastępcy ds. politycznych):
 - Wydział Ogólny (z biblioteką naukową, sekcją prasową, archiwum, mapiarnią, kartoteką personalną, fotolaboratorium, kreślarnią, biurem maszynopisania),
 - Wydział Attachatów Wojskowych (attachaty w Moskwie, Pekinie, Phenianie, Bukareszcie, Sofii, Belgradzie, Budapeszcie i Pradze),

³⁹ AIPN, 2602/4530, t. 46, Rozkazy i zarządzenia Zarządu II Sztabu Generalnego z lat 1956–1958, Zarządzenie szefa Zarządu II nr 0027/org. dotyczące podporządkowania Oddziału I, 2 XII 1957 r., k. 228.

⁴⁰ AIPN, 2602/4530, t. 46, Rozkazy i zarządzenia Zarządu II Sztabu Generalnego z lat 1956–1958, Rozkaz nr 011/56, 23 XI 1956 r., k. 111–112.

⁴¹ AIPN, 2603/2790, Kronika, k. 73.

⁴² Do połowy lat sześćdziesiątych oddziałów było co najmniej dziewięć. Poszczególne rozkazy zob. AIPN, 2602/8002, t. 1/63, Rozkazy i zarządzenia szefa Zarządu II Sztabu Gen[eralnego z 1963 r.]; AIPN, 2602/8003, t. 1, Rozkazy i zarz[ądzenia] szefa Zarz[ądu] II Szt[abu] Gen[eralnego z 1964 r.].

⁴³ P. Piotrowski, *Agenci...*, s. 23.

⁴⁴ AIPN, 2603/1058, Statut Zarządu II Sztabu Generalnego i podległych jednostek, Zarząd II SG WP, Warszawa 1965.

- Kancelaria z biurem przepustek.
Pion operacyjny (na czele z pomocnikiem ds. operacyjnych) obejmował:
 - Oddział I (agenturalny europejski):
 - Wydział 1 (agenturalny niemiecko-skandynawski, czyli RFN, Berlin Zachodni, Austria, Szwajcaria, Dania, Szwecja, Norwegia, Finlandia),
 - Wydział 2 (agenturalny romański, czyli Francja, Belgia, Holandia, Luksemburg, Włochy, Hiszpania, Portugalia, Algieria, Maroko, Tunezja);
 - Oddział III (agenturalny pozaeuropejski):
 - Wydział 1 (agenturalny angielsko-bliskowschodni, czyli Wielka Brytania, Turcja, Liban, Zjednoczona Republika Arabska, tzn. Egipt i Syria, Irak, Iran, Libia, Grecja, Izrael, Afryka),
 - Wydział 2 (agenturalny amerykański, czyli Stany Zjednoczone, Kanada, Meksyk, Brazylia, Argentyna, Australia, Japonia, Pakistan, Wietnam Południowy);
 - Oddział V (agenturalny, zwany też operacyjnym, zajmował się pracą operacyjną z pozycji niezależnej od oficjalnych placówek zagranicznych PRL):
 - Wydział 1 (Sopot) z zakresem zainteresowań obejmującym RFN, kraje skandynawskie, Wielką Brytanię, kraje Beneluksu (a także praca typowniczo-werbunkowa w kraju w dawnych województwach: gdańskim, olsztyńskim, bydgoskim i białostockim),
 - Wydział 2 (Szczecin) z zakresem zainteresowań obejmującym północną część RFN, kraje skandynawskie, kraje Beneluksu, Francję (a także praca w kraju w dawnych województwach: szczecińskim, koszalińskim, poznańskim i zielonogórskim),
 - Wydział 3 (prawdopodobnie Wrocław) z zakresem zainteresowań obejmującym RFN, Francję, Wielką Brytanię, Włochy, Austrię i Szwajcarię (a także praca w kraju w dawnych województwach: katowickim, wrocławskim, opolskim, krakowskim i rzeszowskim);
 - Ośrodek Szkolenia⁴⁵;
 - Radiowęzeł.
- Pion informacyjny (na czele z pomocnikiem ds. informacyjnych) obejmował:
- Oddział II (informacyjny europejski):
 - Wydział 1 (informacyjny niemiecko-skandynawski, czyli RFN, Austria, Szwajcaria, Dania, Szwecja, Norwegia, Finlandia),
 - Wydział 2 (informacyjny romański, czyli Francja, Belgia, Holandia, Luksemburg, Włochy, Hiszpania, Portugalia, Grecja);
 - Oddział IV (informacyjny pozaeuropejski):

⁴⁵ Od 1967 r. Ośrodek Szkolenia Zarządu II podlegał bezpośrednio szefowi Zarządu II (AIPN, 2603/1068, Statut Ośrodka Szkolenia Zarządu II Sztabu Generalnego, Zarząd II SG WP, Warszawa 1967, s. 2).

- Wydział 1 (informacyjny angielsko-bliskowschodni, czyli Wielka Brytania, Irlandia, państwa kapitalistyczne Bliskiego i Dalekiego Wschodu, ale bez Japonii,
- Wydział 2 (informacyjny amerykański, czyli Stany Zjednoczone, Kanada, kraje Ameryki Łacińskiej, Japonia);
- Oddział VII (rozpoznania radioelektronicznego):
 - Wydział 1 (operacyjny),
 - Wydział 2 (techniczny),
 - 2. ośrodek rozpoznania radioelektronicznego (jako ośrodek specjalistyczny podlegał bezpośrednio szefowi Zarządu II)⁴⁶;
 - Wydział Operacyjny z sekcjami kierunkowymi (amerykańska, brytyjska, francuska, niemiecko-skandynawska), z sekcją namierzania radiowego (wraz z 11., 12., 13., 14. i 15. kompanią namierzania radiowego), z batalionem przechwytywania radiowego, z 16. kompanią rozpoznania radiowego oraz sekcją rozpoznania operacyjno-technicznego (od września 1969 r.⁴⁷),
 - Węzeł łączności ze stacjonarnym centrum odbiorczym, stacjonarnym centrum nadawczym, stacjonarnym węzłem łączności oraz 42. batalionem łączności specjalnej (być może jako samodzielna jednostka, niepodlegająca węzłowi łączności)⁴⁸,
 - Wydział Techniczny (z kompanią remontu sprzętu radiotechnicznego i samochodów oraz podległym jej plutonem remontu urządzeń radiowych i dalekopisowych)⁴⁹,
 - Kwatermistrzostwo z kompanią transportowo-gospodarczą (z plutonem gospodarczym) oraz wojskową administracją koszar (z obsługą techniczną)⁵⁰,
 - Wydział Analityczno-Informacyjny,
 - Sekcja polityczna,
 - Sekcja finansów⁵¹;
- Oddział VIII (studiów i ocen sił zbrojnych NATO i innych paktów):
 - Wydział 1 (polityki, strategii oraz operacyjnego przygotowania europejskiego teatru wojny),

⁴⁶ 16. batalion rozpoznania radiowego rozkazem szefa Sztabu Generalnego nr 076/org. z 28 VIII 1961 r. przekształcono w 2. ośrodek rozpoznania radioelektronicznego. W 1964 r. ORR został przeniesiony z Wałcza do Przasnysza, a w 1974 r. przeformowany na 2. pułk rozpoznania radioelektronicznego. Jego pododdziały rozmieszczone były w Zgorzelcu, Bielsku-Białej, Zgierzu i Przasnyszu.

⁴⁷ AIPN, 2602/19464, Książka r[ozka]zów dziennych 2. ośrodka rozpoznania radioelektronicznego, t. VI, [wrzesień – październik 1969 r.], k. 19.

⁴⁸ Stan na wrzesień 1969 r. (AIPN, 2602/19464, Książka r[ozka]zów dziennych 2. ośrodka rozpoznania radioelektronicznego, t. VI, [wrzesień – październik 1969 r.], k. 13, 23).

⁴⁹ Stan na wrzesień 1969 r. (AIPN, 2602/19464, Książka r[ozka]zów dziennych 2. ośrodka rozpoznania radioelektronicznego, t. VI, [wrzesień – październik 1969 r.], k. 13).

⁵⁰ Stan na lipiec 1969 r. (AIPN, 2602/19464, Książka r[ozka]zów dziennych 2. ośrodka rozpoznania radioelektronicznego, t. VI, [lipiec 1969 r.], k. 3, 19).

⁵¹ Stan na wrzesień 1969 r. (AIPN, 2602/19464, Książka r[ozka]zów dziennych 2. ośrodka rozpoznania radioelektronicznego, t. VI, [wrzesień – październik 1969 r.], k. 23).

- Wydział 2 (sił zbrojnych NATO i techniki);
- Oddział IX (rozpoznania wojskowego);
- Ośrodek Informacyjny;
- Wydział Wydawniczy (z drukarnią oraz redakcją „Wojskowego Przeglądu Zagranicznego” i wydawnictw informacyjnych).

Oddział VI (techniki operacyjnej) podlegał bezpośrednio zastępcy ds. ogólnych i obejmował:

- Wydział 1 (operacyjny) z czterema sekcjami kierunkowymi (sekcja krajów Ameryki Południowej, Ameryki Północnej i Anglii, sekcja niemiecko-skandynawska, sekcja francuska i krajów Beneluksu, sekcja austriacko-włoska) oraz chemografią;
- Wydział 2 (radiowy);
- Wydział 3 (techniki fotograficznej);
- Wydział 4 (chemiczny);
- Wydział 5 (mechaniczny);
- Kancelarię;
- Sekcję gospodarczą.

Wydział Kadrowo-Mobilizacyjny podlegał bezpośrednio zastępcy ds. ogólnych, zaś Wydział Łączności Specjalnej – szefowi zarządu, podobnie jak Wydział Finansów i Rewizji Finansowo-Materialnej oraz Wydział Administracyjno-Gospodarczy.

Według Statusu Zarządu II Sztabu Generalnego stan osobowy kształtował się następująco: pracownicy zarządu – 292, jednostki podległe zarządowi – 1169 i attachaty wojskowe – 61, co stanowiło 1522 osób (przewidzianych etatów było 1700).

Już w 1966 r. nastąpiło całościowe przeformowanie wywiadu wojskowego⁵². Jego ówczesne struktury obejmowały:

- Kierownictwo, czyli szef, zastępca ds. ogólnych, zastępca ds. operacyjnych, zastępca ds. informacyjnych, pomocnik ds. rozpoznania wojskowego, pomocnik ds. administracyjnych;
- Komitet PZPR na czele z sekretarzem⁵³;
- Oddział Organizacyjno-Szkoleniowy z kartoteką, archiwum, kancelarią (z biurem maszynopisania⁵⁴) oraz biurem przepustek;

⁵² AIPN, 2602/20226, t. 13, Dokumenty dotyczące powstania Zarządu II Szt[abu] Gen[eralnego] WP (etaty, zarządzenia, zakresy zadań komórek organizacyjnych) [z lat 1966–1984], Etat nr 01/042 Zarządu II Wywiadowczego Sztabu Generalnego, 20 IX 1966 r., k. 26–36.

⁵³ Zarządzeniem szefa Sztabu Generalnego nr 018/org. z 6 III 1969 r. Komitet PZPR przeformowano na Wydział Polityczny na czele z szefem wydziału i sekretarzem komitetu PZPR – zastępcą szefa wydziału (AIPN, 2602/20226, t. 13, Dokumenty dotyczące powstania Zarządu II Szt[abu] Gen[eralnego] WP (etaty, zarządzenia, zakresy zadań komórek organizacyjnych) [z lat 1966–1984], Etat nr 01/042 Zarządu II Wywiadowczego Sztabu Generalnego, 20 IX 1966 r., k. 27, 29).

⁵⁴ Zarządzeniem szefa Sztabu Generalnego nr 065/org. z 10 IX 1969 r. rozwiązano biuro maszynopisania (AIPN, 2602/20226, t. 13, Dokumenty dotyczące powstania Zarządu II Szt[abu]

- trzy oddziały kierunkowe: Oddział I, Oddział II, Oddział III (z dwoma wydziałami);
- Oddział IV (krajowy, z trzema wydziałami)⁵⁵;
- Oddział V z ośrodkiem informacyjnym, Wydziałem Studiów, Wydziałem Informatyki Technicznej;
- Oddział VI (europejski, z trzema wydziałami);
- Oddział VII (pozaeuropejski, z trzema wydziałami);
- Ośrodek Naukowej Informacji Bibliograficznej:
 - Wydział Informacji Bibliograficznej,
 - Biblioteka (z księgozbiorem podstawowym, sekcją prasową, z sekcją dokumentacji informacyjnej, magazynem map i powielarnią,
 - Zespół radców językowych;
- Oddział VIII (rozpoznania wojskowego);
- Oddział IX (działań specjalnych);
- Oddział X (od 1967 r. prawdopodobnie jako Oddział Agenturalnego Wywiadu Operacyjnego);
- Oddział XI (rozpoznania radioelektronicznego, z trzema wydziałami, w tym z Wydziałem Technicznym),
- Oddział XII (techniki operacyjnej, z czterema wydziałami, sekcją planowania i zaopatrzenia materiałowo-technicznego oraz kancelarią⁵⁶);
- Wydział Mechanizacji i Automatyzacji ze stacją maszyn licząco-analitycznych (sformowaną zarządzeniem szefa Sztabu Generalnego nr 0165/org. z 21 grudnia 1968 r.⁵⁷);
- Wydział Wydawniczy:
 - Redakcja Wydawnictw Informacyjnych,
 - Redakcja „Wojskowego Przeglądu Zagranicznego”,
 - sekcja poligraficzna,
 - kreślarnia;
- Wydział Attachatów Wojskowych;
- Wydział Kadry;

Gen[eralnego] WP (etaty, zarządzenia, zakresy zadań komórek organizacyjnych) [z lat 1966–1984], Etat nr 01/042 Zarządu II Wywiadowczego Sztabu Generalnego, 20 IX 1966 r., k. 27, 29v).

⁵⁵ Zarządzeniem szefa Sztabu Generalnego nr 0102/org. z 6 VII 1968 r. przeformowano Oddział IV, w jego strukturach utworzono tylko Zespół Wojewódzkich Przedstawicieli Zarządu II Sztabu Generalnego (AIPN, 2602/20226, t. 13, Dokumenty dotyczące powstania Zarządu II Szt[abu] Gen[eralnego] WP (etaty, zarządzenia, zakresy zadań komórek organizacyjnych) [z lat 1966–1984], Etat nr 01/042 Zarządu II Wywiadowczego Sztabu Generalnego, 20 IX 1966 r., k. 27, 30v–31).

⁵⁶ Zarządzeniem szefa Sztabu Generalnego nr 058/org. z 27 III 1968 r. sformowano dodatkowo Wydział 5 (AIPN, 2602/20226, t. 13, Dokumenty dotyczące powstania Zarządu II Szt[abu] Gen[eralnego] WP (etaty, zarządzenia, zakresy zadań komórek organizacyjnych) [z lat 1966–1984], Etat nr 01/042 Zarządu II Wywiadowczego Sztabu Generalnego, 20 IX 1966 r., k. 27, 34).

⁵⁷ *Ibidem*, k. 27, 34v.

- Wydział Łączności Specjalnej;
- Wydział Finansów i Rozliczeń Dewizowych;
- Wydział Administracyjno-Gospodarczy z ambulatorium⁵⁸;
- Sekcja Studiów Specjalnych;
- Wydział Rewizji Finansowo-Materiałowej;
- 2. ośrodek rozpoznania radioelektronicznego;
- Grupa dyspozycyjna.

W 1966 r. stan etatowy Zarządu II obejmował 276 pracowników kadrowych (w tym 4 generałów, 246 oficerów, 10 chorążych i 16 podoficerów służby zawodowej) i 27 pracowników kontraktowych (cywilnych). W kolejnych latach liczba pracowników wywiadu wojskowego przedstawiała się następująco: w 1967 r. – 277 kadrowych, 28 cywilnych; pod koniec 1968 r. – 296 kadrowych, 30 cywilnych; w 1969 r. – 298 kadrowych i 32 cywilnych. Szefem był wówczas gen. broni Włodzimierz Oliwa⁵⁹.

⁵⁸ Powołany zarządzeniem szefa Sztabu Generalnego nr 065/org. z 10 IX 1969 r. (*ibidem*, k. 27, 36).

⁵⁹ Włodzimierz Józef Oliwa (1924–1989), ur. w Sułkowicach, pow. myślenicki, w PPR od 1947 r., w PZPR od 1948 r., w „odrodzonym” WP od 27 III 1945 r., służył w 2. zapasowym pp jako strzelec (do 1 V 1945), skierowany do Oficerskiej Szkoły Piechoty nr 1 (2 V 1945 – 25 VIII 1946) w ramach służby zasadniczej, w OSPiech nr 1 jako dowódca plutonu (26 VIII 1946 – 1 X 1948) i dowódca kompanii (2 X 1948 – 20 VII 1950), potem w dyspozycji Zarządu Politycznego WP (21 VII – 2 VIII 1950), skierowany do Oficerskiej Szkoły Broni Pancernych na sekretarza Komisji Partyjnej (3 VIII 1950 – 18 VII 1951), sekretarz Komisji Partyjnej Wydziału Politycznego Oficerskiej Szkoły Wojsk Pancernych i Zmechanizowanych (19 VII 1951 – 25 VI 1953), zastępca dowódcy 11. DZ (26 VI 1953 – 16 VIII 1954), jednocześnie szef Wydziału Politycznego, potem w dyspozycji Departamentu Kadr MON (17–28 VIII 1954), słuchacz kursu doskonalenia oficerów w Akademii Wojskowo-Politycznej im. Lenina w ZSRR (29 VIII 1954 – 30 XI 1955), zastępca dowódcy 1. Korpusu Armijnego (30 XI 1955 – 24 XI 1956), od 25 XI 1956 r. w Zarządzie Politycznym Śląskiego Okręgu Wojskowego – najpierw jako szef Wydziału III Kadr SOW (do 28 III 1957), następnie w dyspozycji szefa Zarządu Politycznego SOW (29 III – 22 V 1957), zastępca komendanta Wojskowej Komendy Wojewódzkiej w Katowicach (23 V – 26 VII 1957), przeniesiony z powrotem do Zarządu Politycznego SOW na zastępcę sekretarza OK PZPR SOW (27 VII 1957 – 23 IV 1959), po zdaniu matury (1958) zastępca dowódcy 3. Korpusu Obrony Przeciwlotniczej Obszaru Kraju i jednocześnie szef Wydziału Politycznego (24 IV 1959 – 17 VII 1960), następnie w GZP WP jako szef Zarządu I Organizacyjnego (18 VII 1960 – 23 VIII 1963), od 24 VIII 1963 r. słuchacz w Akademii Sztabu Generalnego SZ ZSRR, od 2 VII 1965 r. p.o. szef Zarządu II Sztabu Generalnego WP, potem szef Zarządu II (do 5 VII 1971), od 6 IX 1971 r. dowódca 1. DZ, dowódca WOW (1972 – marzec 1983), od 1976 r. poseł na Sejm PRL, członek WRON (12/13 XII 1981 – 21 VII 1983), minister administracji, gospodarki terenowej i ochrony środowiska (23 III – 28 VII 1983), następnie (po przekształceniu) minister administracji i gospodarki przestrzennej (28 VII 1983 – 6 XI 1985), od grudnia 1985 do czerwca 1989 r. wiceminister obrony narodowej i główny kwatermistrz WP, w tym czasie prezes CWKS „Legia” (25 IV – 5 VI 1989). Zm. w Warszawie. Odznaczony m.in. Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski z Gwiazdą (1983), Złotym Krzyżem Zasługi (1958), Orderem Czerwonego Sztandaru (1968). Od 1963 r. generał brygady, od 1973 r. generał dywizji, od 1986 r. generał broni. Zarejestrowany przez Główny Zarząd Informacji, materiały o sygn. E-1/18483 zarejestrowane przez organa WSW 6 VI 1964 r. do sygn. ZA/3297, pseud. „Karoń” – brak daty rejestracji i zniszczenia akt (AIPN, Akta personalne Włodzimierza Oliwy; AIPN, 00230/57/4, Akta personalne Włodzimierza Oliwy; Zapisy ewidencyjne: karta E-14 z kartoteki MON oraz

Prawdopodobnie wskutek wyjazdów oficerów pochodzenia żydowskiego w latach 1966–1968, kiedy Polskę opuściło 92 żołnierzy głównie pełniących kierownicze funkcje, oraz w wyniku zaginięcia w 1969 r. pplk. Mariana Kozłowskiego, który wykonywał misję „pod przykryciem”, dokonano reorganizacji Zarządu II i wprowadzono literowe nazewnictwo kilku oddziałów⁶⁰.

Struktury Zarządu II w latach siedemdziesiątych XX w.

W 1970 r. w strukturach Zarządu II Sztabu Generalnego⁶¹ szefowi zarządu bezpośrednio podlegali: zastępca ds. operacyjnych, zastępca ds. informacyjnych, zastępca ds. rozpoznania wojskowego, zastępca ds. politycznych, pomocnik ds. administracyjnych oraz Oddział II Organizacyjno-Szkoleniowy (z kancelarią), czyli organ dowodzenia szefa zarządu.

Do głównych zadań Oddziału II należały: koordynowanie przedsięwzięć ogólnooorganizacyjnych potrzebnych dla zabezpieczenia gotowości bojowej zarządu; wydzielanie oficerów na pomocnicze stanowisko dowodzenia (PSD) i dla potrzeb wojsk operacyjnych; opracowywanie planów rozwinięcia Zarządu II oraz przygotowania mobilizacyjnego; szkolenie operacyjno-taktyczne; opracowywanie dokumentów normatywno-organizacyjnych i planów pracy oraz realizacja zamierzeń etatowych; współpraca zarządów wywiadowczych armii państw UW oraz sztabów generalnych armii KDL; nadzór nad przestrzeganiem tajemnicy państwowej i służbowej oraz or-

zapis z Inwentarza nr 2 Zespołu ZA WSW, poz. 3297; T. Mołdawa, *Ludzie władzy 1944–1991. Władze państwowe i polityczne Polski według stanu na dzień 28 II 1991*, Warszawa 1991, s. 148 i n.; *Kto jest kim w Polsce 1984. Informator bibliograficzny*, Warszawa 1984, s. 693–694).

⁶⁰ P. Piotrowski, *Agenci...*, s. 23.

⁶¹ AIPN, 2602/20226, t. 13, Dokumenty dotyczące powstania Zarządu II Szt[abu] Gen[eralnego] WP (etaty, zarządzenia, zakresy zadań komórek organizacyjnych) [z lat 1966–1984], Zarządzenie szefa Zarządu II Sztabu Generalnego nr 03/70 w sprawie podporządkowania komórek organizacyjnych i jednostek Zarządu II Sztabu Generalnego, 26 I 1970 r., Zarządzenie szefa Zarządu II Sztabu Generalnego nr 004/70 w sprawie wprowadzenia nowej struktury organizacyjnej Zarządu II Wywiadowczego Sztabu Generalnego, 30 I 1970 r., Etat nr 01/022 Zarządu II Wywiadowczego Sztabu Generalnego, 23 I 1970 r., Etat 01/022 (rozwinięty) Zarządu II Wywiadowczego Sztabu Generalnego, 13 III 1973 r., k. 1–5, 37–46, 50–57; AIPN, 2602/15044, t. 1/70, Rozkazy i zarządzenia szefa Zarządu II Sztabu Generalnego WP z 1970 r., Rozkaz szefa Zarządu II Sztabu Generalnego nr 08/70, 16 II 1970 r., k. 29–34; AIPN, 2602/15047, t. 1/73, R[ozkazy] i zarządzenia szefa Z[arządu] II [z 1973 r.], Zarządzenie szefa Zarządu II Sztabu Generalnego w sprawie podporządkowania komórek organizacyjnych i jednostek Zarządu II Sztabu Generalnego, 3 X 1973 r., k. 338–340, a także: AIPN, 2602/9917, t. 95/70, Rozkazy personalne i oficerskie [z 1970 r.]; AIPN, 2602/15045, t. 1/71, R[ozkazy] i zarządzenia szefa Zarządu II SG [WP z 1971 r.]; AIPN, 2602/9918, t. 95/71, Rozkazy personalne i oficerskie [szefa Zarządu II SG WP] z 1971 r.; AIPN, 2602/15048, t. 1/74, Rozkazy i zarządzenia szefa Zarządu II [SG WP] z 1974 r. w s[prawach] organizacyjno-szkoleniowych.

ganizowanie kontroli w tym zakresie; organizowanie służby porządkowo-ochronnej, służb dyżurnych i wartowniczych.

W skład oddziału wchodziły: kancelaria główna z archiwum, kancelaria tajna, kancelaria zagraniczna oraz biuro przepustek.

- Oddział XXIII (łącności) powstał z Wydziału 5 Oddziału XII i Wydziału Łączności Specjalnej, od 1973 r. podporządkowany był pomocnikowi ds. administracyjnych. Traktowany jako organ wykonawczy Zarządu II, zapewniał zabezpieczenie łączności oraz doskonalenie technicznych środków łączności.

W strukturach oddziału znajdował się węzeł łączności radiowej (prawdopodobnie od 1971 r. jako węzeł łączności):

- szefostwo (później jako kierownictwo),
- kancelaria,
- radiowe centrum odbiorcze,
- radiowe centrum nadawcze,
- stacja transmisji informacji (do 1973 r., następnie została podporządkowana bezpośrednio szefowi Oddziału Łączności – do 1982 r.) w Warszawie,
- stacja telegraficzno-telefoniczna – podzielona po 1972 r. na stację telegraficzną (podległą do 1982 r. szefowi Oddziału Łączności) i stację telefoniczną (w Janówku – wchodzącą do 1982 r. w skład węzła łączności),
- batalion radiowy,
- służby techniczne,
- służby tyłowe,
- kwatermistrzostwo,
- pluton ochrony,
- komenda ochrony,
- warsztat remontu sprzętu
- ambulatorium⁶²,
- Wydział 6 (kadr, przemianowany z Wydziału Kadr),
- Wydział 7 (rewizji finansowo-materiałowej, z Wydziału Rewizji Finansowo-Materiałowej) zajmował się kontrolą finansowo-materiałową w Zarządzie II i jednostkach podległych, podlegał bezpośrednio szefowi wywiadu wojskowego.
- Grupa dyspozycyjna,
- Ośrodek Szkolenia (od 1973 r. w pionie operacyjnym),

⁶² AIPN, 2602/15045, t. 1/71, Rozkazy personalne i oficerskie [szefa Zarządu II SG WP] z 1971 r., Rozkaz szefa Zarządu II Sztabu Generalnego nr 07/71, 18 II 1971 r., k. 29–31; AIPN, 2602/15046, t. 1/72, Rozkazy i zarządzenia szefa Zarządu II [SG WP z 1972 r.], Rozkaz szefa Zarządu II Sztabu Generalnego nr 043/72, 10 VI 1972 r., k. 117–119; AIPN, 2602/20226, t. 13, Dokumenty dotyczące powstania Zarządu II Szt[abu] Gen[eralnego] WP (etaty, zarządzenia, zakresy zadań komórek organizacyjnych) [z lat 1966–1984], Etat nr 34/110 węzła łączności, 25 III 1972 r., k. 177–202. Etat był ważny co najmniej do 1981 r.

- Wydział 5 (szyfrów, od 1973 r.), następnie jako Wydział 8.

Pion operacyjny (zastępcy ds. operacyjnych) obejmował:

- Oddział „R” (powstał z Oddziału I),
- Oddział „J” (z Oddziału II),
- Oddział „S” (z Oddziału III).

Oddziały „R”, „J” i „S” kierowały pracą sieci nielegalnych (agenturalnych) na terytorium ustalonym przez szefa Sztabu Generalnego. Do ich głównych zadań należały: zdobywanie za pomocą terenowego aparatu wywiadowczego wiarygodnych informacji o siłach zbrojnych przeciwnika, sytuacji wywiadowczej i legalizacyjnej oraz stosowanej technice operacyjnej; typowanie, werbowanie i szkolenie do pracy w kraju i za granicą kadry wywiadowczej, współpracowników i agentów; utrzymywanie ciągłej łączności z aparatem legalnym i nielegalnym oraz zabezpieczenie działalności wywiadowczej pod względem materiałowo-technicznym; prowadzenie ewidencji i dokumentacji operacyjnej.

- Oddział „Z” (z Oddziału IV) – powołany do prowadzenia działalności wywiadowczej na terenie kraju. Do głównych jego zadań należały: zabezpieczenie operacyjne na terenie kraju (instytucje cywilne oraz terenowe władze cywilne i wojskowe); typowanie, werbowanie i szkolenie kandydatów na „nielegalów”⁶³, agentów i współpracowników oraz przekazywanie „zawerbowanych”⁶⁴ osób do oddziałów kierunkowych; kontrola lokali konspiracyjnych na terenie kraju; kierowanie pracą wojewódzkich przedstawicielstw zarządu;

⁶³ Nielegal (agent nielegal), z „zasady” kadrowy oficer wywiadu (typowano kandydatów także spośród oficerów zawodowych i rezerwy, osób cywilnych, najczęściej absolwentów wyższych uczelni), przerzucony w sposób nielegalny lub półlegalny z wykorzystaniem odpowiednich dokumentów legalizujących, legendy i maski, na teren obcego państwa w celu organizowania i prowadzenia pracy wywiadowczej z pozycji nielegalnej (AIPN, 2603/6262, *Zasady typowania, szkolenia, przerzutu i legalizacji nielegalów* (dane w oparciu o tłumaczenie), Zarząd II SG WP, Warszawa 1968).

⁶⁴ Zawerbowanie – werbunek w służbach wojskowych, czyli „tajny, politycznie i operacyjnie uzasadniony proces” pozyskania wytypowanej i rozpracowanej osoby do współpracy. Werbunku dokonywali oficerowie wywiadu, a w niektórych wypadkach także nielegalowie (zob. przypis 63), nieoficjalni pracownicy wywiadu (NPW z „zasady” oficerowie służby zawodowej, oficerowie rezerwy – absolwenci wyższych uczelni lub osoby cywilne z obywatelstwem polskim, pozyskane do współpracy, przeszkolone w trybie indywidualnym i wysłane za granicę drogą nielegalną bądź w sposób zalegalizowany z odpowiednim zabezpieczeniem, czyli dokumentami, legendą i maską), doświadczeni współpracownicy (obywatele polscy pozyskani do współpracy z wywiadem wojskowym, typowani spośród osób pracujących w instytucjach cywilnych lub wojskowych, działający za granicą i w kraju z pozycji legalnej) bądź sprawdzeni agenci (obywatele obcego państwa, bezpieczeństwa, a w niektórych wypadkach obywatele polscy mieszkający na stałe za granicą, planowo i w sposób tajny pozyskani do współpracy z wywiadem wojskowym na zasadzie pełnej świadomości i dobrowolności – w zasadzie nie powinni to być członkowie partii komunistycznej w państwach tzw. kapitalistycznych). Zob. AIPN, 2603/13251, *Wybrane zagadnienia psychologii pracy oficera wywiadu*, Warszawa 1966, AIPN, 2603/13789, *Terminologia wywiadowcza i umowne znaki wywiadowcze (w tłumaczeniu na język rosyjski)*, Zarząd II SG WP, Warszawa 1976, AIPN, 2603/12987, A.W. Larek, *Wybrane problemy organizacji i terminologii wojskowego wywiadu strategicznego*, Ośrodek Szkolenia Zarządu II SG WP, Warszawa 1978, AIPN, 2603/13787, *Terminologia wywiadowcza (tymczasowa)*, Zarząd II SG WP, Warszawa 1970.

zdobywanie oryginalnych dokumentów i fotokopii dokumentów zagranicznych, następnie przekazywanie ich do Wydziału Legalizacyjnego ZTS,

- Sekcja 11 studiów specjalnych – z Sekcji Studiów Specjalnych (od 1973 r. już jako Oddział X studiów specjalnych) – gromadziła i opracowywała materiały dotyczące działalności wywiadowczej prowadzonej z pozycji oficjalnej, pół-oficjalnej i nielegalnej, w tym: instrukcje, zarządzenia, wzory dokumentacji operacyjnej,
- Kartoteka operacyjna – z Kartoteki i Archiwum Oddziału Organizacyjno-Szkoleniowego.

Pionowi informacyjnemu (zastępcy ds. informacyjnych) podporządkowane były:

- Oddział V (europejski, przemianowany z Oddziału VI) – prowadził działalność informacyjną dotyczącą europejskich państw kapitalistycznych, w szczególności RFN, Danii, Wielkiej Brytanii i Francji. Do głównych zadań oddziału należało śledzenie przygotowań wojennych i rozbudowy potencjału, a także opracowanie materiałów informacyjnych dla wojska oraz kierowanie pracą informacyjną attachatów wojskowych;
- Oddział IX (studiów, powstał z Wydziału Studiów Oddziału V, od 1973 r. jako Oddział IX studiów informacyjnych) – zajmował się badaniem polityki i strategii państw kapitalistycznych należących do NATO i ewidencją dokumentacji informacyjnej zebranej w toku studiów;
- Oddział XI (zamorski, utworzony na miejsce Oddziału VII, zwany wcześniej pozaeuropejskim) – prowadził działalność informacyjną dotyczącą państw kapitalistycznych poza kontynentem europejskim. Główne zadania tego oddziału to zbieranie i studiowanie materiałów oraz ocena przygotowań wojennych (państwem szczególnego zainteresowania były oczywiście Stany Zjednoczone) oraz kierowanie pracą attachatów wojskowych;
- Oddział XIV (wydawniczy, z Wydziału Wydawniczego) – prowadził działalność wydawniczą w zakresie rozpoznania wojskowego państw kapitalistycznych, w skład oddziału wchodziła redakcja wydawnictw informacyjno-rozpoznawczych, redakcja „Wojskowego Przeglądu Zagranicznego” (od 1973 r. jako Oddział XII), drukarnia, kreślarnia, mała poligrafia;
- Oddział XVII (informacji technicznej, powstał z Wydziału Informacji Technicznej Oddziału V) – zbierał i opracowywał materiały z dziedziny techniki bojowej sił lądowych, techniki lotniczej i wykorzystania przestrzeni kosmicznej dla celów militarnych. Głównym terenem zainteresowania były kraje należące do Paktu Północnoatlantyckiego;
- Oddział XX (operacyjnego przygotowania terenu, czyli OPT, utworzony z Wydziału 3 Oddziału VI) – prowadził działalność informacyjną w zakresie geografii wojskowej i operacyjnego przygotowania terenu Europy Zachodniej, szczególnie obszarów północnego i centralnego jako kierunków strategicznych;

- Oddział XXIV (naukowej informacji wojskowej, przemianowany z Ośrodka Naukowej Informacji Bibliograficznej) – realizował zadania dokumentacyjno-bibliograficzne ułatwiające innym oddziałom szybkie dotarcie do potrzebnych materiałów źródłowych. W skład oddziału wchodziły: biblioteka naukowo-specjalistyczna, księgozbiór tajny, sekcja kartograficzna, sekcja dokumentacji informacyjnej;
- Oddział XXVII (dyżurnej służby informacyjnej, powstał z Ośrodka Informacyjnego Oddziału V) – na bieżąco zbierał informacje o aktualnej sytuacji wojskowo-politycznej państw kapitalistycznych. Skład osobowy oddziału pełnił dyżury w systemie dyżurnych służb operacyjnych Sztabu Generalnego. Oddział brał także udział w wymianie informacji z dyżurnymi służbami rządów wywiadowczych państw UW.

Pionowi rozpoznania wojskowego (zastępcy ds. rozpoznania) podporządkowane były:

- Oddział XIX (rozpoznania wojskowego, przemianowany z Oddziału VIII) – nadzorował i koordynował przedsięwzięcia dotyczące rozpoznania ogólnowojskowego, powietrznego i morskiego. Przedsięwzięcia te realizował we współpracy z komórkami rozpoznawczymi Inspektoratu Szkolenia MON, dowództwami rodzajów sił zbrojnych, Akademią Sztabu Generalnego i Wojskową Akademią Techniczną;
- Oddział VI (działań specjalnych, z Oddziału IX, od 1973 r. jako Oddział VI techniczny) – nadzorował i koordynował przedsięwzięcia związane z działaniami specjalnymi Wojska Polskiego. Do głównych jego zadań należało opracowywanie koncepcji rozwoju i zasad użycia sił specjalnych oraz ich wyposażenia i dowodzenia nimi, organizowanie kursów dla pododdziałów specjalnych, inspirowanie prac naukowo-badawczych w zakresie modernizacji uzbrojenia i wyposażenia pododdziałów, dodatkowo prowadził ewidencję kadr grup specjalnych;
- Oddział XIII (agenturalnego wywiadu operacyjnego, z Oddziału X, od 1973 r. w pionie operacyjnym) – prowadził pracę w zakresie organizacji i kierowania działalnością agenturalnego wywiadu operacyjnego sztabu frontu w okresie zagrożenia i wojny. Jednym z zadań tego oddziału było prowadzenie przedsięwzięć typowniczo-werbunkowych i szkoleniowych na terenie kraju oraz ścisła współpraca z komórkami pionu operacyjnego, który zabezpieczał pracę operacyjną, dokumenty legalizacyjne, wyposażenie operacyjno-techniczne, system łączności dla działań AWO;
- Oddział VII (rozpoznania radioelektronicznego, z Oddziału XI) – organizował i nadzorował pracę bojową rozpoznania radioelektronicznego w Wojsku Polskim, prowadził szkolenie z taktyki własnej rozpoznania i sił zbrojnych

NATO oraz współpracował z organami rozpoznania radioelektronicznego zarządów wywiadowczych sztabów generalnych armii państw UW;

- Oddział XXVIII (automatyzacji i mechanizacji, z Wydziału Automatyzacji i Mechanizacji) – wykonywał prace w zakresie zautomatyzowanych systemów kierowania, rozpoznania i wywiadu oraz przetwarzania informacji wywiadowczych. Dodatkowo miał za zadanie śledzenie rozwoju systemów automatyzacji i mechanizacji dowodzenia w siłach zbrojnych krajów kapitalistycznych oraz przeprowadzania szkolenia kadry Zarządu II w zakresie tych zagadnień. W skład oddziału wchodziły stacja maszyn licząco-analitycznych oraz 2. ośrodek rozpoznania radioelektronicznego (następnie jako 2. pułk rozpoznania radioelektronicznego)⁶⁵, czyli:
 - dowództwo,
 - sztab z sekcją obliczeniową,
 - sekcja polityczna,
 - sekcja finansowa,
 - grupa analizy informacji,
 - grupa analizy techniczno-operacyjnej,
 - stacja przetwarzania informacji,
 - stacjonarne centrum odbiorcze,
 - wysunięte centrum odbiorcze (w Ustce),
 - batalion rozpoznania radiowego,
 - batalion przechwytywania radiowego (z kompanią przechwytywania słuchowego),
 - kompanie rozpoznania radiowego (prawdopodobnie trzy),
 - kompanie namierzania radiowego (co najmniej dwie – w Dołujach i Sulikowie wraz z plutonami dowodzenia),
 - Wydział Analityczno-Informacyjny z sekcją namierzania radiowego, sekcją niemiecką, sekcją francuską i sekcją amerykańsko-brytyjską,
 - Wydział Techniczny (od maja 1971 r. jako służba techniczna) z służbą samochodową i służbą uzbrojenia i elektroniki,
 - kwatermistrzostwo,
 - Szkoła Podoficerów i Młodszych Specjalistów Radioelektroniki (SPiMSR), powstała w 1967 r., następnie działająca jako 20. ośrodek szkolenia specjalistów radioelektroniki, z co najmniej trzema kompaniami szkolnymi i plutonami (m.in. pluton przechwytywania sygnałów zwielokrotnionych czasowo, pluton przechwytywania sygnałów zwielokrotnionych częstotliwościowo, pluton przechwytywania słuchowego, pluton namierzania radiowego KF) i 42. batalion

⁶⁵ AIPN, 2602/15047, t. 1/73, R[ozka]zy i zarząd[enia] szefa Z[arządu] II [z 1973 r.], Rozkaz szefa Zarządu II Sztabu Generalnego nr 091/73, 31 X 1973 r., k. 229–234).

łączności specjalnej (ze sztabem, kompanią radiolinii i co najmniej dwoma plutonami radiowymi oraz plutonem radiolinii R-405).

Pionowi administracyjnemu (pomocnikowi ds. administracyjnych) podporządkowane były:

- Wydział 9 (finansów i rozliczeń dewizowych, z Wydziału Finansów i Rozliczeń Dewizowych) – zajmował się gospodarką finansową Zarządu II i jednostek podległych;
- Wydział Administracyjno-Gospodarczy nr 10 (dawny Wydział Administracyjno-Gospodarczy) z sekcją planowania i zaopatrzenia materiałowo-technicznego, pododdziałem remontowo-budowlanym i ambulatorium;
- 80. kompania samochodowa (dowództwo, dwa plutony samochodowe, pluton remontu i obsługi⁶⁶).

Zastępcy ds. politycznych podporządkowany był Wydział Polityczny (oraz nadzór nad Oddziałem III Attachatów Wojskowych i Wydziałem 6).

Zakład Techniki Specjalnej (z dawnego Oddziału XII) od 1973 r. działał w pionie operacyjnym z co najmniej czterema wydziałami.

Pod koniec 1970 r. było to 277 pracowników kadrowych i 25 kontraktowych, w 1972 r. zatrudniano 271 pracowników kadrowych (liczebność cywilnych pozostała bez zmian), a pod koniec 1973 r. było 272 pracowników kadrowych i 34 cywili.

W połowie lat siedemdziesiątych powrócono do cyfrowego oznaczenia oddziałów. Struktury wywiadu wojskowego przedstawiały się wtedy następująco⁶⁷:

- Kierownictwo, czyli szef, zastępca ds. politycznych, zastępca ds. operacyjnych, zastępca ds. informacyjnych, zastępca ds. rozpoznania, pomocnik ds. administracyjnych;
- pion operacyjny:
 - Oddział I (germańsko-skandynawski, dawny Oddział „R”) ukierunkowany na takie kraje jak RFN, Austria, Szwajcaria oraz państwa skandynawskie,
 - Oddział III (attachatów wojskowych) wraz z Jednostką Wojskową 2000,
 - Oddział IV (anglo-amerykański, dawny Oddział „J”, zwany później zamorskim) ukierunkowany na Stany Zjednoczone i Wielką Brytanię, a także Chiny, Indie i Liban,

⁶⁶ AIPN, 2602/15047, t. 1/73, R[ozka]zy i zarząd[enia] szefa Z[arządu] II [z 1973 r.], Etat nr 38/059 kompanii samochodowej, 27 XI 1971 r., k. 216–223.

⁶⁷ AIPN, 2602/20226, t. 13, Dokumenty dotyczące powstania Zarządu II Szt[abu] Gen[eralnego] WP (etaty, zarządzenia, zakresy zadań komórek organizacyjnych) [z lat 1966–1984], Etat nr 01/022 (rozwinęty) Zarządu II Wywiadowczego Sztabu Generalnego WP, 5 I 1975 r., k. 83–98; AIPN, 2602/20230, t. 01, Rozkazy i zarządzenia szefa Zarządu II Sztab[u] Gen[eralnego] z 1977 r.], Zarządzenie szefa Zarządu II Sztabu Generalnego WP nr 06/77 w sprawie podporządkowania komórek organizacyjnych i jednostek Zarządu II Sztabu Generalnego WP, 11 V 1977 r., k. 366–368; P. Piotrowski, *Uwagi o funkcjonowaniu i metodologii...*, s. 405.

- Oddział VIII (romański, występujący też jeszcze jako Oddział „S”) ukierunkowany na takie kraje jak Francja, Włochy, Belgia, Luksemburg, Algieria, Maroko,
 - Oddział X (terenowy, wcześniej jako Oddział „Z”, później zwany krajowym) – zabezpieczanie dopływu informacji wywiadowczej z pozycji kraju, wraz z przedstawicielami wojewódzkimi (z pomocnikami przedstawicieli) i sekcją dokumentacji informacyjnej (lata osiemdziesiąte, do 1985 r.),
 - Oddział XII (studiów specjalnych, wcześniej jako Oddział X),
 - Oddział XIII (agenturalnego wywiadu operacyjnego),
 - Wydział 2 AWO – Gdańsk,
 - Wydział 3 AWO – Szczecin,
 - Wydział 4 AWO – Wrocław,
 - Kartoteka operacyjna – na zewnątrz jako Wydział XV,
 - Zakład Techniki Specjalnej (ZTS);
- pion informacyjny obejmował:
- Oddział V (europejski),
 - Oddział IX (studiów),
 - Oddział XI (zamorski),
 - Oddział XIV (wydawniczy z kreślarnią i małą poligrafią)⁶⁸,
 - Oddział XV („Wojskowego Przeglądu Zagranicznego”, czyli redakcja WPZ),
 - Oddział XVII (informacji technicznej),
 - Oddział XX (operacyjnego przygotowania terenu),
 - Oddział XXIV (naukowej informacji wojskowej), w którego skład wchodziły: biblioteka naukowo-specjalistyczna, biblioteka tajna, sekcja dokumentacji informacyjnej, sekcja kartograficzna,
 - Oddział XXVII (dyżurnej służby informacyjnej),
 - Oddział XXVIII (automatyzacji i mechanizacji, od 26 kwietnia 1976 r. – informatyki⁶⁹, od 11 maja 1977 r. w pionie rozpoznania) ze stacją maszyn licząco-analitycznych (do 1976 r.) i ośrodkiem obliczeniowym;
- pion rozpoznania wojskowego obejmował:
- Oddział XIX (rozpoznania wojskowego),
 - Oddział VII (rozpoznania radioelektronicznego),
 - Oddział VI (techniczny),
 - Oddział XVI (dekodażu),

⁶⁸ Stan z lat 1980–1981 (AIPN, 2602/5073, t. 095, Rozkazy personalne [ministra obrony narodowej, szefa Sztabu Generalnego i szefa Zarządu II SG WP z lat 1980–1981]).

⁶⁹ Zgodnie z zarządzeniem szefa Zarządu II Sztabu Generalnego nr Pf-13 z 26 IV 1976 r. (AIPN, 2602/20229, t. 1/76, Rozkazy i zarządzenia szefa Zarządu II Sztab[u] Gen[eralnego] WP [z 1976 r.], k. 266).

- Wydział 5 (kontroli maskowania i promieniowania radioelektronicznego, od 15 marca 1977 r.),
- 2. pułk rozpoznania radioelektronicznego w Przasnyszu:
 - służba techniczna ze służbą uzbrojenia i elektroniki, służbą samochodową oraz kompanią remontową (z plutonem remontu urządzeń specjalnych i plutonem remontu sprzętu radioelektronicznego),
 - grupa analizy informacji (z czterema sekcjami),
 - stacjonarne centrum odbiorcze, z sekcją rozpoznania zakresu częstotliwości, sekcją przechwytywania radiowego KF, sekcją rozpoznania łączności satelitarnej,
 - stacjonarne centrum nadawcze,
 - wysunięte centrum odbiorcze w Ustce z kompanią rozpoznania radiowego (z plutonem przechwytywania dalekopisowego),
 - samodzielna grupa rozpoznawcza w Warszawie z sekcją analizy informacji,
 - batalion rozpoznania radiowego z 1. kompanią rozpoznania radiowego w Przemysłu (z plutonem namierzania radiowego oraz plutonem przechwytywania słuchowego) oraz 2. kompanią rozpoznania radiowego z dwoma plutonami rozpoznania radiowego,
 - kompania łączności sztabu z plutonem radiowym,
 - sekcja polityczna (z Komitetem PZPR),
 - 20. ośrodek szkolenia specjalistów radioelektroniki w Przasnyszu z sekcją szkolenia (kompania szkolna i pluton), poligonem szkolenia (biblioteka, aparatownia);
 - Wydział Polityczny;
 - Ośrodek Szkolenia (wraz z Wydziałem Politycznym podporządkowany zastępcy ds. politycznych) – następnie jako Centrum Szkolenia Wojskowej Służby Zagranicznej z sekcją administracji ogólnej (kancelaria, kancelaria tajna), plutonem ochrony i obsługi (w Janówku), wydziałem szkolenia (kurs specjalny, cykl specjalny, cykl działań specjalnych, lektoraty języków obcych oraz fotolaboratorium);
 - pion administracyjny obejmował:
 - Oddział XXIII łączności z węzłem łączności w Janówku:
 - kwatermistrzostwo (z drużyną zaopatrzenia i drużyną gospodarczą),
 - radiowe centrum odbiorcze,
 - radiowe centrum nadawcze,
 - węzeł służb technicznych,
 - pluton ochrony,
 - pluton wartowniczy,
 - służba techniczna z plutonem remontowym (z drużyną remontu sprzętu łączności),

- batalion radiowy z kompanią radiową (z plutonem aparatowni radiodbiornych) oraz kompanią radiostacji dużej mocy (z plutonem radiostacji KF R-110),
- stacja transmisji informacji,
- stacja telegraficzna,
 - Wydział 9 (finansów i rozliczeń dewizowych),
 - Wydział Administracyjno-Gospodarczy nr 10 z magazynem mundurowym, ambulatorium oraz sekcja planowania i zaopatrzenia materiałowo-technicznego,
 - 80. kompanię samochodową z dwoma plutonami samochodowymi oraz plutonem remontu i obsługi,
- Oddział II (organizacyjno-szkoleniowy, przyporządkowany szefowi Zarządu II wraz z wydziałami 6, 7 i 8), w którego skład wchodziła kancelaria główna, archiwum i biuro przepustek,
- Wydział 6 (kadr z grupą dyspozycyjną),
- Wydział 8 (szyfrów),
- Wydział 7 (rewizji finansowo-materiałowej),
- Jednostka Wojskowa 2000 z kancelarią i grupą szkoleniową⁷⁰,
- Garnizonowa Izba Chorych (Przasnysz) z apteką.

Zarządowi II w 1971 r. podlegał Garnizonowy Klub Oficerski w Przasnyszu.

W 1975 r. wzrosła liczba pracowników zarządu – zatrudniano wtedy 340 pracowników kadrowych oraz 74 cywilnych, pod koniec 1976 r. odpowiednio 344 kadrowych oraz 75 cywili (stan ten utrzymywał się przez 1977 r.), a w 1978 r. pracowało tam 348 wojskowych oraz 77 cywili. W 1979 r. prawdopodobnie stan osobowy pozostał niezmienny, zaś pod koniec 1980 r. liczba pracowników kadrowych spadła do 331, a pracowników cywilnych pozostała bez zmian.

Stan osobowy attachatów w 1970 r. wynosił 68 zatrudnionych, w 1974 r. – 74, w 1977 r. – 80, w 1981 r. – 72, pod koniec 1982 r. – 63, a w 1983 r. – 61⁷¹.

Szefami Zarządu II wówczas byli:

- płk Bolesław Szczepaniak⁷² – od 6 lipca 1971 do 20 grudnia 1972 r. p.o. szef Zarządu II Sztabu Generalnego,

⁷⁰ Stan z lat 1980–1981 (AIPN, 2602/15073, t. 095, Rozkazy personalne [ministra obrony narodowej, szefa Sztabu Generalnego i szefa Zarządu II SG WP z lat 1980–1981]).

⁷¹ AIPN, 2602/20226, t. 13, Dokumenty dotyczące powstania Zarządu II Szt[abu] Gen[eralnego] WP (etaty, zarządzenia, zakresy zadań komórek organizacyjnych) [z lat 1966–1984], Etat nr 92/031 attachatów wojskowych przy przedstawicielstwach dyplomatycznych PRL poprawiony na etat 89/084, 20 I 1970 r., k. 166–170.

⁷² Bolesław Jan Szczepaniak, ur. 1 VI 1924 r. w Załozni, obecna Litwa, dawne woj. wileńskie, w PPR od 1947 r., w PZPR od 1948 r., w „odrodzonym” WP od 8 V 1943 r. jako szeregowiec plutonu zwiadu 2. pułku piechoty 1. DP, elew samodzielnego batalionu szkolnego 1. DP i jednocześnie dowódca drużyny (od 1 IX 1943), słuchacz kursu oficerów polityczno-wychowawczych przy 1. DP (do 7 II 1944), następnie zastępca dowódcy ds. polityczno-wychowawczych baterii 76 mm 7. pp 3. DP (do 28 II 1944) oraz zastępca plutonu ds. liniowych w Centralnej Szkole Podchorążych (do 25 IX 1944) w ramach służby zasadniczej (7 IX 1944 mianowany na podporucznika), od 26 IX 1944 r. dowódca plutonu, następnie wykładowca taktyki (od 17 II 1945) w Oficerskiej Szkole Piechoty, później inspektor wyszkolenia bojowego w Dowództwie

- gen. broni Czesław Kiszczak⁷³ – p.o. szef Zarządu II Sztabu Generalnego (od 4 stycznia do 5 października 1973 r.), następnie szef – od 6 października 1973 do 4 kwietnia 1979 r. (od 6 października 1978 r. również zastępca szefa Sztabu Generalnego WP).
- gen. dyw. Edward Poradko⁷⁴ – od 5 kwietnia 1979 r. p.o. szef Zarządu II Sztabu Generalnego WP (do 30 września 1979 r.), następnie szef (1 października 1979 – 30 lipca 1981).

Struktury wywiadu wojskowego w latach osiemdziesiątych XX w.

Struktury Zarządu II Sztabu Generalnego WP w 1980 r. pozostały bez zmian. Jedynym wyjątkiem był Wydział 10 (współpracy z zarządami wywiadowczymi państw stron UW, potem współpracy z zagranicą), który został wyłoniony prawdopodobnie

Okręgu Wojskowego VII w Lublinie (od 2 IX 1945), słuchacz kursu oficerów sztabów wielkich jednostek w Centrum Wyszkożenia Piechoty (od 11 VII 1946), inspektor Wydziału Wyszkożenia Bojowego w Dowództwie Okręgu Wojskowego V w Krakowie (od 18 XII 1946), pomocnik szefa Wydziału III w sztabie 6. DP (1 IV 1947– 19 III 1948), szef Wydziału III (do 31 X 1949) i szef Wydziału I Operacyjno-Wyszkożeniowego (do 13 XII 1951), od 14 XII 1951 r. w sztabie Okręgu Wojskowego IV we Wrocławiu jako starszy pomocnik szefa Wydziału Operacyjnego Oddziału I, następnie (21 IV – 28 X 1953) p.o. szef tego wydziału, od 29 X 1953 r. słuchacz kursu doskonalenia dowódców Fakultetu Ogólnowojskowego w ASG, po jego ukończeniu od 17 XI 1954 r. w Zarządzie I SG WP, najpierw jako szef Wydziału I Oddziału II (do 1 VIII 1955), zastępca szefa Oddziału IV (do 30 XI 1956), szef Oddziału IV Szkolenia Operacyjnego (do 21 XII 1961), a po przekształceniach szef Oddziału VII (do 30 IV 1964), szef Oddziału II (do 12 I 1966) i szef Oddziału Szkolenia Operacyjnego SG (do 25 VII 1966), słuchacz kursu operacyjno-strategicznego ASG Sił Zbrojnych ZSRR (26 VII 1966 – 13 XII 1968), następnie zastępca szefa Zarządu I SG WP i jednocześnie szef Centrum Planowania Operacyjnego (do 5 VII 1971), od 6 VII 1971 r. p.o. szef Zarządu II SG WP (do 20 XII 1972), szef Zarządu I Operacyjnego i jednocześnie zastępca szefa Inspektoratu Szkolenia (do 21 X 1974), potem w dyspozycji szefa Sztabu Generalnego, od 20 VI 1975 r. główny specjalista w kierownictwie Sztabu Generalnego, a potem szef Katedry Rozpoznania Wojskowego i Armii Obcych w ASG WP, ponownie w Zarządzie II (3 VII 1987 – 22 III 1990), najpierw w Oddziale Attachatów Wojskowych na przeszkoleniu, a od 4 X 1987 r. jako attaché wojskowy, morski i lotniczy przy Ambasadzie PRL w Phenianie (Koreańska Republika Ludowo-Demokratyczna), od 23 III 1990 r. w dyspozycji szefa Sztabu Generalnego, jednak na ewidencji Zarządu II. Służbę wojskową skończył 15 VI 1990 r. w stopniu pułkownika (mianowany już 8 XI 1957). W 1987 r. uzyskał w ASG stopień doktora nauk wojskowych na podstawie rozprawy *Kształtowanie się i rozwój głównych organów dowodzenia (w kontekście systemu dowodzenia) Wojskiem Polskim w latach 1945–1955*. Odznaczony m.in. Złotym Krzyżem Zasługi (1958), Orderem Odrodzenia Polski (1963), Krzyżem Oficerskim (1972) i Komandorskim (1983) Orderu Odrodzenia Polski (AIPN, 2174/7309, Akta personalne Bolesława Szczepaniaka; AIPN, 00234/96/8 Akta personalne pomocnicze Bolesława Szczepaniaka).

⁷³ Rys biograficzny dotyczący Czesława Kiszczaka zob. *Instrukcje o pracy kontrwywiadowczej...*, s. 25–27, a także: L. Kowalski, *Cze.Kiszczak. Biografia gen. broni Czesława Kiszczaka*, Poznań 2015.

⁷⁴ Rys biograficzny dotyczący Edwarda Poradki zob. *Instrukcje o pracy kontrwywiadowczej...*, s. 27–29.

właśnie w tym roku⁷⁵. Całościowa zmiana organizacji wywiadu wojskowego nastąpiła na przełomie października i listopada 1983 r., ale do końca nie ma pewności, czy był to wynik ucieczek w latach 1980–1981 m.in. kpt. Jerzego Sumińskiego – oficera Oddziału VI Szefostwa WSW, oraz płk Włodzimierza Ostaszewicza – zastępcy szefa Zarządu II, a także szesnastu współpracowników wywiadu wojskowego⁷⁶. Wcześniej, bo w marcu 1983 r., nastąpiły kosmetyczne zmiany:

- Wydział 6 kadr zamieniono na Oddział II (kadr i szkolenia, z etatem przedstawiciela wojewódzkiego od 1977 r.), Wydział 7 (rewizji finansowo-materiałowej) stał się komórką kontroli gospodarczej, a Oddział II (organizacyjno-szkoleniowy) przemianowano na Wydział 6 (organizacyjny, z tajną);
- szefowi miały podlegać bezpośrednio (oprócz zastępców szefa i pomocnika): Centrum Szkolenia Wojskowego Służby Zagranicznej, Wydział 9 (finansów i rozliczeń dewizowych), Wydział 10 (współpracy z zarządami wywiadowczymi UW), grupa dyspozycyjna (z oficerami wykonującymi obowiązki służbowe w innych komórkach organizacyjnych Zarządu II) oraz Oddział II i wydziały 6 i 7;
- Wydział 8 (szyfrów) i Jednostka Wojskowa 2000 podlegały teraz zastępcy ds. operacyjnych;
- Oddział IX (studiów) zmienił uszczegółowienie nazwy i stał się Oddziałem Studiów Informacyjnych;
- doszły dwie jednostki – Wydział 11 (spraw polskich i sojuszniczych) i Wydział 12 (informacji audiowizualnej), podległe zastępcy ds. informacyjnych;
- Oddział XXIII (łączności) przemianowano (łącznie go z Wydziałem 5 kontroli maskowania i promieniowania radioelektronicznego, jednocześnie wyłączono z niego węzeł łączności) na Oddział Łączności Specjalnej i Kontroli Promieniowania Elektromagnetycznego, przyporządkowując go (a także węzeł łączności) zastępcy ds. rozpoznania wojskowego;
- Oddział XXVIII (informatyki) wraz z powstałym Wydziałem 5 (zaopatrzenia materiałowo-technicznego) podporządkowano pomocnikowi ds. administracyjnych⁷⁷.

⁷⁵ AIPN, 2602/20226, t. 13, Dokumenty dotyczące powstania Zarządu II Szt[abu] Gen[eralnego] WP (etaty, zarządzenia, zakresy zadań komórek organizacyjnych) [z lat 1966–1984], Etat nr 01/022 (rozwinęty) Zarządu II Wywiadowczego Sztabu Generalnego WP, 12 XII 1980 r., k. 67–82. Rozformowany został w 1985 r., a skład osobowy przeniesiony do – przeformowanego wtedy z Wydziału 6 – Oddziału Organizacyjnego (AIPN, 2602/20560, t. 1/85, Rozkazy i zarządzenia szefa Zarządu II Szt[abu] Gen[eralnego] WP [z 1985 r.], Rozkaz nr 0115/85 szefa Zarządu II Sztabu Generalnego WP w sprawie częściowej zmiany struktury organizacyjnej Zarządu II Sztabu Generalnego WP, 30 XI 1985 r., k. 305–312).

⁷⁶ P. Piotrowski, *Agenci...*, s. 23; *idem*, *Uwagi o funkcjonowaniu i metodologii...*, s. 405–406; E. Koj, *Zarząd II Sztabu Generalnego WP...*, s. 392–399.

⁷⁷ AIPN, 2602/20556, t. 01, Rozkazy i zarządzenia szefa Zarz[ądu] II Szt[abu] Gen[eralnego] WP [z 1983 r.], Zarządzenie nr 010/83 szefa Zarządu II Sztabu Generalnego WP w sprawie podporządkowania służbowego komórek organizacyjnych i jednostek Zarządu II Sztabu Generalnego

W latach 1982–1985 Stację Transmisji Informacji wydzielono z etatu węzła łączności i podporządkowano szefowi Oddziału Dyżurnej Służby Informacyjnej. Stacja telefoniczna i stacja telegraficzna podlegały szefowi węzła łączności – zmieniono też nazwę na centralę telefoniczno-telegraficzną⁷⁸.

W połowie lat osiemdziesiątych struktura wywiadu wojskowego wyglądała następująco⁷⁹:

- Kierownictwo, czyli szef, zastępca ds. operacyjnych, zastępca ds. informacyjnych, zastępca ds. rozpoznania wojskowego, zastępca ds. politycznych, zastępca ds. administracyjno-gospodarczych;
- Wydział Polityczny;
- Oddział I (organizacyjno-mobilizacyjny)⁸⁰ z biurem przepustek;
- Oddział II (kadr i szkolenia);
- Wydział 7 (kontroli Gospodarczej);
- 20. ośrodek szkolenia specjalistów radioelektroniki (w Przasnyszu) – według etatu 35/025/0 wraz z sekcją organizacyjno-ewidencyjną, poligonem szkolnym i plutonem technicznym;
- Centrum Szkolenia Wojskowej Służby Zagranicznej (w Warszawie, od 1 października 1986 r. w Janówku⁸¹):
 - komenda, czyli komendant, zastępca komendanta ds. politycznych, zastępca komendanta ds. szkolenia,

WP, 29 III 1983 r., k. 375–377, a także: AIPN, 2602/16972, t. 95, Rozkazy personalne [Zarządu II SG WP z lat 1982–1983]; AIPN, 2602/16974, t. 95/86, Rozkazy personalne Oddziału Kadr i Szkolenia [Zarządu II SG WP z 1986 r.]; AIPN, 2602/20565, t. 1/87, Rozkazy i zarządzenia szefa Zarządu II Sztabu Generalnego WP [z 1987 r.]; AIPN, 2602/20569, t. 1/88, Rozkazy i zarządzenia Szefa Zarządu II [SG WP z 1988 r.]; AIPN, 2602/20639, t. 99/86, Sprawy szkoleniowe i kandydatów do pracy w Zarządzie II Sztabu Generalnego WP [z 1986 r.].

⁷⁸ AIPN, 2602/20242, t. 106/87, Sprawy etatowe Zarządu II Sztabu Generalnego Wojska Polskiego [z lat 1986–1987], Notatka służbowa dot[ycząca] struktury Oddziału Łączności [z 23 XI 1987 r.], k. 146–148.

⁷⁹ AIPN, 2602/20242, t. 106/87, Sprawy etatowe Zarządu II Sztabu Generalnego Wojska Polskiego [z lat 1986–1987], Zarządzenie nr 03/86 szefa Zarządu II Sztabu Generalnego WP w sprawie zmian etatowych w Zarządzie II Sztabu Gen[eralnego] WP, węzle łączności Zarządu II Sztabu Gen[eralnego] oraz 2. pułku rozpoznania radioelektronicznego, 5 IV 1986 r., Zarządzenie nr Pf-13/86 szefa Zarządu II Sztabu Generalnego WP w sprawie zmian etatowych w węzle łączności Zarządu II Sztabu Gen[eralnego] WP, 20. ośrodka szkolenia spec[jalistów] radioel[ektroniki] i 2. pułku rozpoznania radioel[ektronicznego], 17 X 1986 r., k. 13–19, 35–37, a także: P. Piotrowski, *Uwagi o funkcjonowaniu i metodologii...*, s. 406–407.

⁸⁰ Wcześniej jako Oddział I (organizacyjny) przeformowany z Wydziału 6, też organizacyjnego (AIPN, 2602/20560, t. 1/85, Rozkazy i zarządzenia szefa Zarządu II Szt[abu] Gen[eralnego] WP [z 1985 r.], Rozkaz nr 0115/85 szefa Zarządu II Sztabu Generalnego WP w sprawie częściowej zmiany struktury organizacyjnej Zarządu II Sztabu Generalnego WP, 30 XI 1985 r., k. 305–312).

⁸¹ AIPN, 2602/20242, t. 106/87, Sprawy etatowe Zarządu II Sztabu Generalnego Wojska Polskiego [z lat 1986–1987], Zarządzenie szefa Sztabu Generalnego WP nr 38/org. w sprawie zmian organizacyjno-etatowych w jednostkach podległych szefowi Zarządu II Sztabu Generalnego WP, 7 VII 1986 r., k. 47–48. Przy zmianie dyslokacji nastąpiła zmiana etatu z 74/010 na 74/096.

- cykl przedmiotów społeczno-politycznych,
 - cykl szkolenia operacyjnego z kursem szkolenia personelu zagranicznego,
 - lektorat języków obcych,
 - kurs specjalny,
 - poddyplomowe studium specjalne w Akademii Sztabu Generalnego,
 - wydział szkolenia,
 - sekcja administracji ogólnej.
- Klub Garnizonowy (w Janówku) został sformowany 1 października 1986 r. (z etatem plastyka);
- Grupa dyspozycyjna,
- W skład pionu operacyjnego wchodziły:
- Oddział „A” (agenturalnego wywiadu operacyjnego, dawny Oddział XIII i część Oddziału X) – z wydziałami terenowymi oraz z przedstawicielami wojewódzkimi:
- Wydział 2 AWO – Gdynia,
 - Wydział 3 AWO – Szczecin,
 - Wydział 4 AWO – Wrocław,
 - Oddział „C” (stołeczny, z Oddziału X) – prawdopodobnie 1 listopada 1983r.,
 - Oddział „K” (krajów europejskich, z Oddziału I i Oddziału VIII oraz prawdopodobnie z części Oddziału X) – prawdopodobnie także z przedstawicielami wojewódzkimi,
 - Oddział „P” (krajów pozaeuropejskich, z Oddziału III),
 - Oddział „Y” (agenturalny, z części oddziałów I, IV i VIII),
 - Oddział III (attachatów wojskowych),
 - Oddział XII (studiów specjalnych),
 - Wydział 8 (szyfrów),
 - Kartoteka operacyjna,
 - Jednostka Wojskowa 2000 z dowództwem (dowódca jednostki wraz z zastępcą), kancelarią oraz grupą organizacyjno-przygotowawczą,
 - Zakład Techniki Specjalnej:
 - kierownictwo (kierownik zakładu i jego zastępcą),
 - kancelaria,
 - Wydział 1 (fotograficzny),
 - Wydział 2 (chemiczny),
 - Wydział 3 (mechaniczny),
 - Wydział 4 (legalizacyjny),
 - Wydział 5 (elektroniki).
- Na pion informacyjny składały się:
- Oddział V (europejski);
 - Oddział IX (studiów informacyjnych);

- Oddział XI (zamorski);
- Oddział XIV (zabezpieczenia technicznego służby informacyjnej)⁸²:
 - biblioteka naukowo-specjalistyczna,
 - sekcja dokumentacji informacyjnej,
 - sekcja kartograficzna.
- Oddział XVII (informacji technicznej);
- Oddział XX (operacyjnego przygotowania terenu);
- Oddział XXVII (dyżurnej służby informacyjnej, ze stacją transmisji informacji, od co najmniej 1983 do prawdopodobnie 1985 r.);
- Oddział XXVIII (informatyki, z operatorami elektronicznych maszyn cyfrowych – EMC i ośrodkiem obliczeniowym);
- Wydział 11 (spraw polskich i sojuszniczych, następnie krajów socjalistycznych);
- Wydział 12 (informacji audiowizualnej);
- Komórki zabezpieczenia (drukarnia, kancelaria, mapiarnia, biblioteka jawna i niejawna).

Do pionu rozpoznania wchodziły następujące komórki⁸³:

- Oddział VI (techniczny);
- Oddział VII (rozpoznania radioelektronicznego z 2. pułkiem rozpoznania radioelektronicznego w Przasnyszu) – według etatu 35/026/0:
 - sztab z kancelarią i kompanią łączności (z plutonem radiowym),
 - wysunięte centrum radiowe (w Ustce) z kompanią rozpoznania – zlikwidowane w 1987 r.,
 - centrum radiowe (w Przewłocie k. Ustki, od 30 sierpnia 1985 r. w Przasnyszu⁸⁴),
 - trzy kompanie rozpoznania (w Dołujach, Sulikowie i Przemysłu),
 - samodzielna grupa rozpoznawcza w Warszawie (co najmniej od października 1981 r.) ze stacją przechwytywania radiowego,
 - batalion radiowy z dwiema kompaniami rozpoznania,
 - służby techniczne z kompanią remontową,
 - kwatermistrzostwo z kompanią zaopatrzenia,

⁸² Powstał z rozformowanego Oddziału XXIV (naukowej informacji wojskowej), Oddziału XIV (wydawniczego) i Oddziału XV, czyli redakcji „Wojskowego Przeglądu Zagranicznego” (AIPN, 2602/20560, t. 1/85, Rozkazy i zarządzenia szefa Zarządu II Szt[abu] Gen[eralnego] WP [z 1985 r.], Rozkaz nr 0115/85 szefa Zarządu II Sztabu Generalnego WP w sprawie częściowej zmiany struktury organizacyjnej Zarządu II Sztabu Generalnego WP, 30 XI 1985 r., k. 305–312, a także: AIPN, 2602/16973, t. 95/85, Rozkazy personalne Oddziału Kadri i Szkolenia [Zarządu II SG WP z lat 1984–1985]).

⁸³ Pion rozpoznania został przeniesiony wraz z CSzWSZ do Janówka w 1987 r. (obiekt „Janówka”).

⁸⁴ AIPN, 2602/20560, t. 1/85, Rozkazy i zarządzenia szefa Zarządu II Szt[abu] Gen[eralnego] WP [z 1985 r.], Rozkaz szefa Zarządu II Sztabu Generalnego WP nr 073 w sprawie przeniesienia centrum radiowego 2. pprrl z Przewłoki k. Ustki do Przasnysza, 18 VII 1985 r., k. 183–184.

- grupa do zadań specjalnych (od 1987 r.),
 - grupa analizy danych,
 - klucz urządzeń radioelektronicznych,
 - sekcja analizy informacji,
 - sekcja analizy operacyjno-technicznej,
 - sekcje rozpoznania radiowego (prawdopodobnie trzy),
 - kompania pomiarowa,
 - pluton kontroli radiowej,
 - pluton namierzania radiowego,
 - pluton manewrowy,
 - pluton ochrony,
 - sekcja szkolenia,
 - sekcja polityczna;
- Oddział XVI (dekodażu, w latach osiemdziesiątych często nazywany Oddziałem „D”⁸⁵);
- Oddział XIX (rozpoznania wojskowego, zmieniono następnie nazwę na Oddział Koordynacji Rozpoznania Wojskowego);
- Oddział XXIII (łączności, do 1 lipca 1985 r. jako Oddział XXIII – łączności specjalnej i kontroli promieniowania elektromagnetycznego) z węzłem łączności (w Janówku) – według etatu 34/110/0:
- kierownictwo,
 - stacja transmisji informacji (od 1985 r.),
 - stacja telefoniczna,
 - stacja telegraficzna,
 - batalion radiowy z kompanią radiową,
 - służba techniczna,
 - kwatermistrzostwo,
 - drużyna zaopatrzenia,
 - drużyna gospodarcza,
 - drużyna remontowa sprzętu łączności,
 - drużyna remontu samochodów,
 - pluton ochrony,
 - kompania ochrony,
 - ambulatorium (z izbą chorych),
 - wojskowa administracja koszar 26 (prawdopodobnie od 1 stycznia 1983 r.)
 - z etatem ogrodnika i laboranta,
 - radiowe centrum nadawcze (RCN),

⁸⁵ Nie miał nic wspólnego z oddziałem romańskim. Zob. E. Koj, *Zarząd II Sztabu Generalnego WP...*, s. 392–399.

- radiowe centrum odbiorcze (RCO), z nieetatowym zespołem kontroli promieniowania elektromagnetycznego (od 1 lipca 1985 r.)⁸⁶.

Do pionu administracyjnego (z przedstawicielami wojewódzkimi) wchodziły:

- Wydział 5 (zaopatrzenia materiałowo-technicznego);
- Wydział 9 (finansów i rozliczeń dewizowych);
- Wydział Administracyjno-Gospodarczy nr 10 z sekcją operacyjną oraz przychodnią lekarską (od 1987 r., wcześniej jako ambulatorium) z gabinetem specjalistycznym i stomatologicznym;
- drukarnia (w strukturach pionu administracyjnego od 30 grudnia 1987 r.⁸⁷, wcześniej w pionie informacyjnym) wraz z małą poligrafia;
- 80. kompania samochodowa:
 - dowództwo (dowódca kompanii, zastępca dowódcy, szef kompanii, starsi instruktorzy),
 - plutony transportowe,
 - pluton remontu pojazdów kołowych (prawdopodobnie od 1983 r. jako pluton remontu i obsługi),
 - dwa plutony samochodowe,
 - drużyna gospodarcza⁸⁸;
- Ośrodek Przetwarzania Informacji (prawdopodobnie jako samodzielna jednostka zarządu działająca od początku lat osiemdziesiątych),
- Wydział Planowania i Zaopatrzenia Operacyjnego (powstał przed 1985 r.),
- Wydział Koordynacji,
- Koło Oficerów Rezerwy.

W 1987 r. przy Zarządzie II działała Koleżeńska Kasa Oszczędnościowo-Pożyczkowa i Komisja Socjalno-Bytowa. W centrali zarządu w Warszawie zorganizowano Gabinet Historii, który podlegał bezpośrednio zastępcy szefa zarządu ds. politycznych. Podlegała mu zapewne też sala tradycji.

Na początku roku 1987 stan osobowy Zarządu II bez jednostek podległych wynosił 403 osoby, w tym: 293 oficerów (6 etatów generalskich), 33 chorążych, 10 podoficerów oraz 67 pracowników cywilnych⁸⁹.

⁸⁶ AIPN, 2602/20560, t. 1/85, Rozkazy i zarządzenia szefa Zarządu II Szt[abu] Gen[eralnego] WP [z 1985 r.], Rozkaz nr 055/85 szefa Zarządu II Sztabu Generalnego WP w sprawie reorganizacji systemu łączności w Zarządzie II, 30 V 1985 r., k. 136–140.

⁸⁷ AIPN, 2602/20242, t. 106/87, Sprawy etatowe Zarządu II Sztabu Generalnego Wojska Polskiego [z lat 1986–1987], Rozkaz nr Pf-89/87 szefa Zarządu II Sztabu Generalnego WP w sprawie zmian organizacyjno-funkcjonalnych w Zarządzie II Sztabu Generalnego WP, 13 XI 1987 r., k. 149.

⁸⁸ AIPN, 2602/20242, t. 106/87, Sprawy etatowe Zarządu II Sztabu Generalnego Wojska Polskiego [z lat 1986–1987], Korekta etatu nr 38/059/0 kompanii samochodowej [z 18 I 1985 r.], k. 2; AIPN, 2602/20560, t. 1/85, Rozkazy i zarządzenia szefa Zarządu II Szt[abu] Gen[eralnego] WP [z 1985 r.], Rozkaz nr 019/58 szefa Zarządu II Sztabu Generalnego WP, 14 II 1985 r., k. 33.

⁸⁹ AIPN, 2602/20242, t. 106/87, Sprawy etatowe Zarządu II Sztabu Generalnego Wojska Polskiego

W 1987 r. zlikwidowano Oddział V (europejski), Oddział XI (zamorski) oraz Wydział 11 (krajów socjalistycznych) i utworzono z nich Oddział Oceny Sił Zbrojnych NATO i Oddział Oceny Sytuacji Wojskowo-Politycznej⁹⁰.

30 listopada 1988 r. została rozformowana 80. kompania samochodowa i Wydział Administracyjno-Gospodarczy nr 10. Na bazie tych jednostek sformowano Oddział Zabezpieczenia według etatu nr 02/122 i Jednostkę Wojskową 2708, która podlegała bezpośrednio szefowi Zarządu II⁹¹. 5 grudnia 1988 r. według nowego etatu nr 01/022 w Zarządzie II pojawia się Wydział 10, Sekcja Administracji Ogólnej oraz służba poza wojskiem⁹².

Wywiad Sił Zbrojnych PRL miał w swoich strukturach jednostki podległe, które nie były objęte jego etatami (miały odrębny etat), ale podlegały bezpośrednio szefowi Zarządu II, tj.:

- Wydział Administracyjno-Gospodarczy nr 10 – według etatu nr 02/048 z 1970 r. stan osobowy wynosił 13 pracowników kadrowych, 9 cywilnych;
- Węzeł łączności (w Janówku, podlegał garnizonowi Nowy Dwór Mazowiecki) – według etatu nr 34/110 z 1972 r. stan osobowy wynosił 27 oficerów, 23 chorążych, 29 podoficerów (5 służby zasadniczej), 77 szeregowców i 32 pracowników cywilnych, w 1982 r. było 20 oficerów, 19 podoficerów (w tym 4 ze służby zasadniczej), 62 szeregowców i 27 cywili⁹³;
- Ośrodek Szkolenia – przekształcony z kursu specjalnego, jego zadaniem było szkolenie kadry zarządu do pracy operacyjnej, działań specjalnych i nauczania języków obcych; 1 sierpnia 1981 r. przekształcony w Centrum Szkolenia Wojskowej Służby Zagranicznej⁹⁴, które stacjonowało najpierw w Nowym Dworze

go [z lat 1986–1987], Notatka służbowa w sprawie wniosków i propozycji w ramach atestacji stanowisk pracy w Zarządzie II [z 7 IV 1987 r.], k. 112–121.

⁹⁰ AIPN, 2602/20242, t. 106/87, Sprawy etatowe Zarządu II Sztabu Generalnego Wojska Polskiego [z lat 1986–1987], Meldunek [z 27 I 1987 r. dotyczący atestacji stanowisk i struktur organizacyjnych przeprowadzonej w Zarządzie II SG WP], Meldunek dot[yczący] przeglądu struktur i atestacji stanowisk w Zarządzie II Sztabu Generalnego i podległych komórkach organizacyjnych [prawdopodobnie z drugiej połowy 1987 r.], k. 182–187, 188–199.

⁹¹ AIPN, 2602/20569, t. 1/88, Rozkazy i zarządzenia szefa Zarz[ądu] II [SG WP z 1988 r.], Zarządzenie szefa Zarządu II Sztabu Generalnego WP nr 013/org. w sprawie zmian organizacyjno-etatowych w Zarządzie II Sztabu Generalnego WP i w jednostkach podległych, 8 XI 1988 r., k. 333–335.

⁹² AIPN, 2602/20569, t. 1/88, Rozkazy i zarządzenia szefa Zarz[ądu] II [SG WP z 1988 r.], Rozkaz nr 0102/88 szefa Zarządu II Sztabu Generalnego WP, 5 XII 1988 r., k. 275–281.

⁹³ AIPN, 2602/20226, t. 13, Dokumenty dotyczące powstania Zarządu II Szt[abu] Gen[eralnego] WP (etaty, zarządzenia, zakresy zadań komórek organizacyjnych) [z lat 1966–1984], Etat nr 34/110 węzła łączności, 16 XII 1972 r., Wykaz zmian, 11 XI 1982 r., k. 177–202.

⁹⁴ AIPN, 2602/15073, t. 095, Rozkazy personalne [ministra obrony narodowej, szefa Sztabu Generalnego i szefa Zarządu II SG WP z lat 1980–1981], Rozkaz szefa Sztabu Generalnego WP nr 032/org., 2 VII 1981 r. Żołnierz przychodzący „z zewnątrz” na kurs specjalny do CSzWSZ pozostawał na zaopatrzeniu finansowym swojej jednostki bądź podlegał finansowo węzłowi łączności, jednak wchodził na ewidencję Zarządu II SG WP.

Mazowieckim, później w Kielcach-Bukówku; prowadziło dwa cykle szkolenia operacyjnego: wywiadu i kontrwywiadu, roczne i dwuletnie kursy specjalne (o statusie studiów podyplomowych) oraz lektoraty języków obcych;

- 80. kompania samochodowa – według etatu nr 38/059 z 1971 r. stan osobowy wynosił 4 oficerów, 2 chorążych, 18 podoficerów (w tym 4 ze służby zasadniczej), 37 szeregowców i pracownik cywilny, w 1973 r. wzrosła tylko liczba podoficerów zawodowych do 15, w 1982 r. liczba oficerów pozostała bez zmian (dalej też był jeden cywil), natomiast chorążych było 4, podoficerów 12 i szeregowców 36⁹⁵;
- attachaty wojskowe przy przedstawicielstwach dyplomatycznych PRL. Oficerowie spoza Zarządu II przed objęciem funkcji przechodzili na ewidencję i zaopatrzenie wywiadu wojskowego, następnie trafiali, już jako attache, na zaopatrzenie Ministerstwa Spraw Zagranicznych (ewidencyjnie, merytorycznie i często także operacyjnie podlegali centrali – ze względu na pełnienie funkcji rezydenta rezydentury pod przykryciem). Po przyjeździe do kraju przechodzili z powrotem na uposażenie Zarządu II;
- Zakład Techniki Specjalnej – według etatu nr 02/049 z 1970 r. stan osobowy wynosił 19 oficerów, chorążych i pracownik cywilny, pod koniec 1974 r. było 21 oficerów, 2 podoficerów i cywil, w 1975 r. 25 oficerów, 3 podoficerów i cywil⁹⁶;
- Grupa rezerwowa Jednostki Wojskowej 2000/Jednostka Wojskowa 2000 – w 1953 r. według etatu nr 1/355 stan osobowy wynosił 15 żołnierzy (w tym 9 oficerów, 3 podoficerów z służby zasadniczej, 3 szeregowców), stan zmienny z jednostek – 110, w 1958 r. według etatu 02/045: 9 żołnierzy (w tym 3 oficerów, podoficer ze służby zasadniczej, 5 szeregowców), stan zmienny z jednostek pozostał bez zmian, w 1965 r. według etatu 1/355: 9 żołnierzy, a stan zmienny dalej wynosił 110 osób, w 1973 r. według etatu 02/455: 14 i 125 ze stanu zmiennego z jednostek⁹⁷);
- Zespół Operacyjny ds. Polskiej Wojskowej Jednostki w Doraźnych Siłach Zbrojnych Organizacji Narodów Zjednoczonych na Bliskim Wschodzie – według etatu nr 01/158 z 1974 r. stan osobowy wynosił: w kierownictwie

⁹⁵ AIPN, 2602/20226, t. 13, Dokumenty dotyczące powstania Zarządu II Szt[abu] Gen[eralnego] WP (etaty, zarządzenia, zakresy zadań komórek organizacyjnych) [z lat 1966–1984], Etat nr 38/059 kompanii samochodowej, 27 XI 1971 r., Wykaz zmian, 27 XII 1982 r., k. 216–223.

⁹⁶ AIPN, 2602/20226, t. 13, Dokumenty dotyczące powstania Zarządu II Szt[abu] Gen[eralnego] WP (etaty, zarządzenia, zakresy zadań komórek organizacyjnych) [z lat 1966–1984], Etat nr 02/049 Zakładu Techniki Specjalnej, 23 I 1970 r., k. 74–76.

⁹⁷ AIPN, 2602/20226, t. 13, Dokumenty dotyczące powstania Zarządu II Szt[abu] Gen[eralnego] WP (etaty, zarządzenia, zakresy zadań komórek organizacyjnych) [z lat 1966–1984], Etat nr 1/355 Grupy Rezerwowej Jednostki Wojskowej 2000 zmieniony na etat 02/045, 10 XII 1953 r., Wykaz zmian, 26 II 1965 r., Wykaz zmian, 18 V 1973 r., k. 58–65.

6 żołnierzy i pracownik cywilny, na stanowiskach wydzielonych do pracy w zespole kosztem innych jednostek: 13 osób stałych i 9 etatów przewidzianych w miarę potrzeb (po jednej osobie z Głównego Zarządu Politycznego, Zarządu I, Zarządu VI, Zarządu VII, Zarządu X Sztabu Generalnego, Departamentu Finansów MON, Szefostwa Wojsk Chemicznych, Szefostwa Służby Uzbrojenia i Elektroniki, Szefostwa Służby Komunikacji Wojskowej)⁹⁸. Na czele zespołu operacyjnego stali oficerowie ujęci w ewidencji i zaopatrzeniu Zarządu II, podobnie kadrowych oficerów wywiadu wojskowego kierowano do PWJS w DSZ ONZ, nie zawsze jednak pozostawiając ich na ewidencji i zaopatrzeniu centrali⁹⁹. Często zdarzało się także, że na stanowisku dowódcy PWJS w DSZ ONZ na Bliskim Wschodzie byli mianowani oficerowie kadrowi oddelegowani tylko do pełnienia funkcji dowódcy tej jednostki¹⁰⁰;

- Samodzielny batalion szturmowy (w Dziwnowie) – sformowany w listopadzie 1961 r. w Krakowie jako 26. batalion rozpoznawczy. W 1964 r. jednostce tej zmieniono nazwę na 1. batalion szturmowy i przeniesiono do Dziwnowa. W 1986 r. jednostka przeniesiona została do garnizonu Lubliniec. Batalion składał się z dowództwa, sztabu, dwóch kompanii specjalnych, kompanii łączności, kompanii pływonurków, plutonu zaopatrzenia i remontów oraz Szkoły Podoficerów Zwiadu Wojsk Powietrzno-Desantowych (w latach 1983–1985);
- 42. batalion łączności specjalnej – podlegał bezpośrednio szefowi Zarządu II. Jednostka ta utrzymywana była w pełnej gotowości bojowej, szkoliła specjalistów łączności dla własnych potrzeb, a w czasie wojny miała za zadanie (obok 1. batalionu szturmowego) zabezpieczanie Zarządowi Rozpoznawczemu Sztabu Frontu i Agenturalnemu Wywiadowi Operacyjnemu łączności

⁹⁸ Nie mamy pewności, czy Zespół Operacyjny możemy zaliczyć do jednostek podległych Zarządowi II SG WP, podobnie jak PWJS w DSZ ONZ na Bliskim Wschodzie – JW 5577 (AIPN, 2602/20226, t. 13, Dokumenty dotyczące powstania Zarządu II Szt[abu] Gen[eralnego] WP (etaty, zarządzania, zakresy zadań komórek organizacyjnych) [z lat 1966–1984], Etat nr 01/158 Zespołu Operacyjnego ds. Polskiej Wojskowej Jednostki w Doraźnych Siłach Zbrojnych ONZ na Bliskim Wschodzie, 21 XI 1974 r., Etat nr 02/087 Polskiej Wojskowej Jednostki Specjalnej w Doraźnych Siłach Zbrojnych ONZ na Bliskim Wschodzie z 29 X 1975 r. uaktualniony na dzień 1 VIII 1977 r. wraz z wykazami zmian, k. 101–103, 107–146).

⁹⁹ Na przykład poza ewidencją i zaopatrzeniem byli żołnierze Zarządu II wysłani w ramach Polskiego Kontyngentu Wojskowego w Siłach Zbrojnych ONZ w Syrii.

¹⁰⁰ Żołnierzy kadrowych zarządu delegowano także do Międzynarodowej Komisji Kontroli i Nadzoru w Wietnamie i do Komendy Głównej UNDOF w Damaszku. Nie mamy pewności, czy Komisja Nadzoru Państw Neutralnych w Korei nie podlegała Zarządowi II Sztabu Generalnego WP, ale na pewno delegowani byli do niej oficerowie kadrowi zarządu. Natomiast żołnierze z Grupy Obserwatorów Wojskowych ONZ w Iranie i Iraku (Komisja ONZ ds. Nadzoru Zawieszenia Ognia między Iranem i Irakiem) albo podlegali bezpośrednio JW 2000, albo Zarządowi II, bądź delegowani byli do niej tylko pracownicy wywiadu wojskowego. Żołnierze wchodzący w skład Grupy Obserwatorów ONZ w Afganistanie byli prawdopodobnie na ewidencji i zaopatrzeniu Zarządu II SG WP.

z wywiadem operacyjnym i innymi jednostkami rozpoznawczymi na potrzeby działań specjalnych.

- 2. ośrodek rozpoznania radioelektronicznego – jednostka specjalna, podlegała szefowi wywiadu wojskowego. Głównym zadaniem 2. ORR, przemianowanego następnie na 2. pułk rozpoznania radioelektronicznego (2. prrel), było prowadzenie rozpoznania radiowego sił zbrojnych państw NATO¹⁰¹;
- Szkoła Podoficerów i Młodszych Specjalistów Radioelektroniki (SPiMSR) – jednostka szkolna (przemianowana następnie na 20. ośrodek szkolenia specjalistów radioelektroniki – 20. OSSR) podlegała szefowi Zarządu II. Zasadniczym zadaniem jednostki było szkolenie specjalistów rozpoznania radiowego dla wszystkich jednostek rozpoznania Wojska Polskiego¹⁰²;
- Jednolity System Rozpoznania Radiowego WP – podlegały mu (prawdopodobnie tylko operacyjnie) pułki i bataliony rozpoznania radiowego, radioelektronicznego i systemów radiolokacyjnych: 1., 2., 6. pułk rozpoznania radioelektronicznego, 8. pułk rozpoznania radiowego, 10. pułk rozpoznania systemów radiolokacyjnych (w Dziwnowie – JW 1401)¹⁰³, 11. i 12. batalion rozpoznania radioelektronicznego oraz grupa okrętów hydrograficznych¹⁰⁴. Żołnierze przybywający na praktyki z jednostek rozpoznania radiowego byli ujmowani w ewidencji i zaopatrzeniu wywiadu wojskowego, następnie delegowano ich do JSRR WP.

Dodatkowo w latach osiemdziesiątych Zarządowi II podlegały prawdopodobnie (lub prowadziły dla niego zadania rozpoznawcze):

- 9. pułk rozpoznania radiowego (w Skierniewicach – JW 2039) – według etatu 35/032/0 z sekcją analizy informacji oraz plutonem rozpoznania radiowego (do 1987 r.);
- 2. batalion rozpoznawczy 5. Dywizji Pancерnej (w Gubinie – JW 2429) – według etatu 30/179/0 z plutonem rozpoznania radiolokacyjnego¹⁰⁵.

¹⁰¹ Żołnierze 2. prrel byli poza ewidencją i wszelkiego rodzaju zaopatrzeniem Zarządu II Sztabu Generalnego WP.

¹⁰² Żołnierze szkolący się w 20. OSSR byli na ewidencji i wszelkiego rodzaju zaopatrzeniu Zarządu II Sztabu Generalnego WP.

¹⁰³ W skład 10. pułku według etatu 35/017/0 wchodziła sekcja rozpoznania radiolokacyjnego oraz pluton rozpoznawczy (do 1987).

¹⁰⁴ AIPN, 2602/20586, t. 4, Dokumenty szefa Z[arządu] II [Sztabu Generalnego WP z 1990 r.], Notatka służbowa, 9 III 1990 r., k. 28–36. Prawdopodobnie jednostki takie jak: JW 2162 w Grojcu, JW 2036 w Skierniewicach, JW 3182 w Zgorzelcu, JW 2313 w Koszalinie, JW 3868 w Gdańsku-Oliwie, JW 4420 w Przasnyszu wchodziły w skład Jednolitego Systemu Rozpoznania Radiowego WP.

¹⁰⁵ 4. pułk zakłóceń radiolokacyjnych, 6. pułk rozpoznania radioelektronicznego w Gdańsku-Oliwie, 14. batalion rozpoznania radioelektronicznego w Słupsku, 11. batalion rozpoznania radioelektronicznego w Zgorzelcu, 10. pułk rozpoznania systemów radiolokacyjnych w Dziwnowie, 2. batalion rozpoznawczy 5. Dywizji Pancерnej w Gubinie – żołnierze z tych jednostek odbywali praktyki w JSRR WP.

Nie tylko osoby pracujące w Zarządzie II, ale i w jednostkach mu podległych powinny być zaliczane w poczet pracowników wojskowego aparatu represji ze względu na podległość formalną i zakres wykonywanych czynności.

Jednostki podległe miały swoje kancelarie, działy finansowe (podległe Wydziałowi Finansów i Rozliczeń Dewizowych Zarządu II), działy kadrowe (teczki personalne trzymane były przy tych jednostkach – w momencie przejścia żołnierza do centrali teczka personalna była przesyłana do Wydziału Kadr Zarządu II) oraz osobny przydział samochodowy¹⁰⁶. Były to jednostki dość samodzielne¹⁰⁷.

Zarząd oraz podległe mu jednostki miały w składzie takie instytucje (jednostki) jak: szpital, przychodnia lekarska (ambulatorium), kasyno oficerskie, klub garnizony, klub oficerów rezerwy, szpital chirurgiczny, batalion uzdrowiskowy, psycholog itp., które spełniały rolę usługową (ale nie operacyjną) wobec oficerów wywiadu wojskowego i jednostek podporządkowanych, i z tej racji trudno zaliczyć je do wojskowego aparatu represji. Pamiętać też trzeba, że w Zarządzie II i jednostkach mu podległych pracowali żołnierze ze stanu zmiennego (służby zasadniczej), np. w pionie administracyjnym, 80. kompanii samochodowej, węźle łączności czy JW 2000.

W skład wywiadu wchodziły (bądź były mu podporządkowane) bliżej nierozpoznane jeszcze przez nas jednostki, takie jak:

- Jednostka Wojskowa 3770,
- Samodzielny batalion szkoleniowy (JW 1500),
- Szpital chirurgiczny z batalionem uzdrowiskowym (JW 1904).

Problematyczne bywa niekiedy przypisanie danej osoby do Zarządu II lub jednostek podległych. Pracownicy kadrowi delegowani byli do innych jednostek bądź instytucji cywilnych (nie wywiadowczych, np. do szkół wojskowych, ośrodków handlu, WSW, Wojsk Obrony Powietrznej Kraju itp.). Chociaż więc pozostawali na zaopatrzeniu Zarządu II (bądź nie pozostawali), niekoniecznie musieli w tym czasie prowadzić działalność wywiadowczą¹⁰⁸.

¹⁰⁶ 80. kompania samochodowa, 2. prrel, 20. OSSR – finansowo podlegały WOW.

¹⁰⁷ W 1990 r. zarządowi podlegały: Centrum Szkolenia Wojskowej Służby Zagranicznej, Centrum Zabezpieczenia Technicznego, 20. ośrodek szkolenia rozpoznania radioelektronicznego, węzeł łączności w Janówku, Oddział Ochrony Specjalnej, Oddział Kontrowywiadu Instytucji Centralnych MON, Oddział Zabezpieczenia, 2. pułk rozpoznania radioelektronicznego oraz najprawdopodobniej Oddział Radioelektroniczny w Skierniewicach i Zakład Techniki Specjalnej.

¹⁰⁸ Dla zilustrowania zagadnienia posłużę się przykładem Stefana Zielonki, który jako plutonowy przybył z Centralnego Ośrodka Szkolenia Wojsk Łączności w Legnicy został przyjęty na zaopatrzenie zarządu tylko na okres odbywania praktyki (13 VI – 18 VII 1980), a następnie prawdopodobnie udał się do jednostki macierzystej i został skreślony z ewidencji, ale 25 IX 1980 r. ponownie został przyjęty na zaopatrzenie już jako młodszy chorąży – zapewne po ukończeniu szkoły (AIPN, 2602/20233, Teczka spraw Oddziału [Organizacyjno-Szkoleniowego], Rozkazy i zarządzenia szefa Zarządu II Sztabu Gen[eralnego] WP [z 1980 r.], Rozkaz nr Pf-66/80 szefa Zarządu II Sztabu Generalnego WP, 20 VI 1980 r., Rozkaz nr Pf-82/20 szefa Zarządu II Sztabu Generalnego WP, 26 VII 1980, Rozkaz nr Pf-98/80 szefa Zarządu II Sztabu Generalnego WP, 27 IX 1980 r., Rozkaz nr Pf-114/80 szefa Zarządu II Sztabu Generalnego WP, 15 XI 1980 r., k. 164–170, 210–213, 260–264, 312–321. Np. oficerowie przybywający do CSzWSZ byli włączani na ewidencję i zaopatrzenie węzła łączności.

Budynki centrali w Warszawie rozlokowane były przy ul. Wawelskiej (obiekt „Wawelska”) i ul. Batorego (obiekt „Batory”) oraz przy al. Niepodległości (obiekt główny).

Przez lata osiemdziesiąte szefem Zarządu II był gen. bryg. Roman Misztal¹⁰⁹, który sprawował tę funkcję od 31 lipca 1981 do 15 czerwca 1990 r.

Przemiany w wywiadzie wojskowym w latach dziewięćdziesiątych XX w.

Rozkazem ministra obrony narodowej nr Pf-42/org. z 18 kwietnia 1990 r. rozformowano Wojskową Służbę Wewnętrzną, a jej pion kontrwywiadowczy przeniesiono do Zarządu II – tak powstał Zarząd II Wywiadu i Kontrwywiadu Sztabu Generalnego.

¹⁰⁹ Roman Edmund Misztal, ur. 11 V 1932 r. w Poczapach (obecnie Ukraina, dawny pow. złoczowski, woj. tarnopolskie), od 1949 r. w ZMP, w PZPR od 1953 r., w WP od 3 X 1951 r., najpierw jako słuchacz WAT w ramach służby zasadniczej, następnie pracownik naukowy w stopniu kapitana, starszy laborant, później starszy inżynier w Katedrze Aerodynamiki i Konstrukcji Samolotów WAT, od 8 III 1957 r. w Zarządzie II SG WP jako starszy pomocnik kierownika sekcji w Wydziale Operacyjno-Szkoleniowym, następnie starszy pomocnik szefa Wydziału 4 Oddziału III (od 1 XI 1958), a od 10 II 1959 r. oficer do zleceń attaché wojskowego w Waszyngtonie, od 12 III 1962 r. starszy pomocnik szefa, najpierw w Wydziale 2 Oddziału III (do 31 I 1963), później w Wydziale 1 Oddziału III (do 30 VI 1963), następnie w Wydziale 1 Oddziału V (do 20 VIII 1965), szef Wydziału 1 Oddziału V (21 VIII 1965 - 30 IX 1966), potem szef Wydziału 1 Oddziału IV (do 31 VII 1968), do 7 V 1969 r. starszy pomocnik kierownika Zespołu Wojewódzkich Przedstawicieli Oddziału IV, następnie attaché wojskowy, morski i lotniczy w Ottawie do 22 XI 1972 r., do 1 I 1973 r. w dyspozycji szefa Sztabu Generalnego, mianowany na starszego pomocnika kierownika Sekcji 11 (do 31 III 1973), a do 31 VIII 1973 r. starszy pomocnik szefa Oddziału XII, później p.o. szef Oddziału „Z” (do 25 XI 1976), starszy inspektor Zarządu II SG WP (26 XI 1976 - 21 I 1979), później p.o. zastępca szefa Zarządu II ds. operacyjnych, zastępca szefa (29 IX 1979 - 30 VII 1981), p.o. szef Zarządu II, a od 4 V 1982 do 13 V 1990 r. szef Zarządu II (od 11 10 1989 r. jednocześnie zastępca szefa Sztabu Generalnego WP), od 15 VII 1990 r. zastępca szefa Sztabu Generalnego ds. systemów kierowania, od IX 1991 do XI 1994 r. dowódca Sił Narodów Zjednoczonych ds. Nadzoru Rozdzielenia Wojsk na Wzgórzach Golan. W aktach brak daty zakończenia służby wojskowej, prawdopodobnie przeniesiony do rezerwy w lipcu 1995 r. W 1975 r. ukończył kurs specjalistyczny w Akademii Dyplomatycznej ZSRR, w 1976 r. uzyskał tytuł doktora nauk humanistycznych w Wojskowej Akademii Politycznej na podstawie rozprawy *Geneza i rozwój organizacji wywiadowczej Reinharda Gehlena*, a w 1982 r. ukończył Kurs Oficerów Sztabu w Akademii Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych ZSRR. Od 1980 r. członek egzekutywy Komitetu Partyjnego PZPR Instytucji Centralnych MON. Generał brygady od 1982 r., służbę zakończył w stopniu generała dywizji (brak daty nominacji). Odznaczony m.in. Złotym Krzyżem Zasługi (1966), Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1976) oraz Medalem za Umacnianie Braterstwa Broni (1980) – nadanym przez ZSRR (AIPN, 2174/7361, Akta personalne Romana Misztala; AIPN, 0305/220, Akta personalne pomocnicze Romana Misztala; J. Królikowski, *Generałowie i admirałowie Wojska Polskiego 1943–1990*, t. 2, Toruń 2010, s. 520–522).

Struktury Zarządu II po 30 września 1990 r. wyglądały następująco¹¹⁰:

- szef wraz z zastępcami i pomocnikami, szefowi wywiadu wojskowego bezpośrednio podlegały:
 - Oddział Kadr,
 - Oddział Finansów,
 - Wydział Kontrwywiadu,
 - Wydział Kontroli Gospodarczej,
 - Sekretariat,
 - główny specjalista prawny,
 - grupa dyspozycyjna,
 - Centrum Szkolenia Wojskowej Służby Zagranicznej ze stacjonarnym kursem specjalnym, cyklem szkolenia operacyjnego, cyklem przedmiotów humanistycznych, lektoratem języków obcych.
- wywiad wojskowy (na czele z zastępcą-szefem wywiadu wojskowego):
 - pion operacyjny:
 - Oddział Wywiadu Agenturalnego – „Y”,
 - Oddział Europejsko-Amerykański – „K”,
 - Oddział Krajowy – „A”,
 - Oddział Stołeczny – „C”,
 - Oddział Attachatów Wojskowych – „III”,
 - Zakład Techniki Specjalnej,
 - Wydział Studiów i Ocen – „12”,
 - pion informacyjny:
 - Oddział Studiów Informacyjnych – „IX”,
 - Oddział Obszaru I i II – „V”,
 - Oddział Obszaru III – „XI”,
 - Oddział Wydawniczy (z Kartografią) – „XIV”,
 - Oddział Dyżurnej Służby Informacyjnej – „XXVII”,
 - Wydział Informacji Audiowizualnej.
 - pion rozpoznania wojskowego:
 - Oddział Prognozowania Rozwoju Rozpoznania – „VII”,
 - Oddział Koordynacji Rozpoznania – „XIX”,
 - Kancelaria,
 - 2. pułk rozpoznania radioelektronicznego, czyli: sztab, kancelaria, centrum radiowe, aparatomnia, grupa analizy danych, sekcja analizy operacyjno-technicznej, sekcja namierzania radiowego, kompania rozpoznania, kompania łączności, batalion radiowy, służba techniczna, służba samochodowa, służba finansowa, stacja EMC oraz stacjonarne centrum obsługi;

¹¹⁰ W okresie 1–30 IX 1990 r. zaczęto tworzyć struktury zarządu zbliżone do tych po 30 września.

- 20. ośrodek szkolenia specjalistów radioelektroniki, a w jego składzie: sekcja organizacyjno-ewidencyjna, sekcja szkolenia, służba techniczna, służba samochodowa, kompanie i plutony szkoleniowe;
- kontrwywiad wojskowy (na czele z zastępcą-szefem kontrwywiadu wojskowego)¹¹¹:
 - Centrum Zabezpieczania Technicznego¹¹²,
 - Oddział Ofensywy Kontrwywiadu – „VI”,
 - Oddział Rozpracowania Kontrwywiadu – „VIII”,
 - Oddział Profilaktyki Kontrwywiadowej – „X”,
 - Wydział Badań i Analiz – „4”,
 - Wydział Ewidencji Operacyjnej – „6”,
 - Kancelaria,
 - oddziały kontrwywiadu okręgów wojskowych, rodzajów sił zbrojnych, instytucji centralnych MON oraz wydziały terenowe¹¹³,
 - Oddział Radioelektroniczny w Skierniewicach,
- pion organizacyjno-technicznego zabezpieczenia (na czele z pomocnikiem szefa):
 - Oddział Organizacyjny – „I”,
 - Oddział Łączności – „XXIII” (z Wydziałem Łączności Specjalnej),
 - Wydział Szkolenia – „2”,
 - Wydział Planowania i Zabezpieczania – „5”,
 - Drukarnia i mała poligrafia,
 - Węzeł łączności:
- sztab,
- kompania zabezpieczenia sztabu z plutonem funkcyjnym,
- centrum radiowe,
- batalion radiowy,

¹¹¹ Oficerów służby kontrwywiadu zarządu kierowano na praktyki (np. sześciomiesięczne) do Urzędu Ochrony Państwa. Zdarzały się też przypadki pracy pod przykryciem, np. w policji (P. Vega, *Służby specjalne. Podwójna przykrywka*, Kraków 2016).

¹¹² Prawdopodobnie z wydziałami specjalistycznymi oraz z oddziałami terenowymi, np. Oddział II (Warszawa), Oddział VI (Wrocław), Oddział VII (Bydgoszcz).

¹¹³ Oddział Kontrwywiadu Instytucji Centralnych MON w Warszawie, Oddział Kontrwywiadu Warszawskiego Okręgu Wojskowego w Warszawie (podlegały mu wydziały Kontrwywiadu Wojskowego w Krakowie, Lublinie, Legionowie, Rzeszowie, Orzyszu), Oddział Kontrwywiadu Pomorskiego Okręgu Wojskowego w Bydgoszczy (podlegały mu wydziały Kontrwywiadu Wojskowego w Bydgoszczy, Łodzi, Gdańsku, Szczecinie, Koszalinie, Olsztynie, Toruniu), Oddział Kontrwywiadu Śląskiego Okręgu Wojskowego we Wrocławiu (podlegały mu wydziały Kontrwywiadu Wojskowego we Wrocławiu, w Opolu, Biedrusku, Krośnie Odrzańskim, Żaganie, Gubinie), Oddział Kontrwywiadu Wojskowego Wojsk Lotniczych i Obrony Powietrznej w Warszawie (podlegały mu wydziały Kontrwywiadu Wojskowego w Warszawie, Poznaniu, Bytomiu, Pile, Dęblinie), Oddział Kontrwywiadu Wojskowego Marynarki Wojennej w Gdyni (podlegały mu wydziały Kontrwywiadu Wojskowego w Gdyni, Świnoujściu i Ustce).

- stacja telegraficzno-telefoniczna,
- węzeł radiowy z nadawczym centrum radiowym i odbiorczym centrum radiowym,
- służba techniczna z plutonem remontu i warsztatem sprzętu łączności;
 - Oddział Zabezpieczania Zarządu II Sztabu Generalnego WP¹¹⁴ z sekcją zabezpieczenia, sekcją żywnościową, wydziałem samochodowym, przychodnią lekarską i psychologiem;
- pion badawczo-rozwojowy (na czele z pomocnikiem szefa):
 - Oddział Informatyki – „XXVIII”,
 - Oddział Deszyfrazu – „XVI”¹¹⁵.

Szefem Zarządu II był wówczas gen. dyw. Stanisław Żak¹¹⁶.

¹¹⁴ Oddział Zabezpieczenia przed 30 IX 1990 r. składał się m.in. z ambulatorium, sekcji żywnościowej, wojskowej administracji koszar, kompanii transportowej (wraz z plutonem transportu gospodarczego), służby samochodowej, uzbrojenia, sekcji maszynopisania, służby technicznej – wraz z plutonem remontowym pojazdów (AIPN, 2602/20583, t. 1, Rozkazy [i] zarządzenia szefa Zarz[ądu] II [z 1990 r.], k. 234).

¹¹⁵ AIPN, 2602/20583, t. 1, Rozkazy [i] zarządzenia szefa Zarz[ądu] II [z 1990 r.], Zarządzenie szefa Zarządu II Sztabu Generalnego WP nr 07/org. w sprawie połączenia i organizacji służb wywiadu i kontrwywiadu wojskowego, 10 VIII 1990 r., Zarządzenie nr 011/org. szefa Zarządu II Sztabu Generalnego WP, 28 IX 1990 r., k. 374–382, 413–417.

¹¹⁶ Stanisław Józef Żak, ur. 10 XI 1930 r. w Sulisławicach, pow. olkuski, w WP od 18 XI 1950 r., powołany do służby zasadniczej w 70. pułku artylerii haubic, potem dowódca plutonu dowodzenia w 70. pułku artylerii haubic w 29. batalionie artylerii haubic 8. Dywizji Artylerii (10 X 1952 – 1 X 1953), następnie dowódca baterii dowodzenia w 34. Brygadzie Artylerii Haubic 8. DA Przelamania (2 X 1953 – 3 XI 1954), pomocnik szefa sztabu ds. zwiadu w 34. BAH 8. DA Przelamania (4 XI 1954 – 14 X 1955), następnie został oddelegowany do ASG jako słuchacz na I kursu Fakultetu Artylerii (15 X 1955 – 26 IV 1959), skierowany na stanowisko starszego pomocnika szefa sztabu artylerii ds. rozpoznania w 9. DPanc (27 IV 1959 – 14 V 1962). Od 15 V 1962 r. na wyższym kursie akademickim przy Artyleryjskiej Akademii Dowódczej ZSRR w Leningradzie, następnie jako pomocnik szefa Wydziału Artylerii Specjalnej Oddziału II Szkolenia Wojsk Szefostwa Artylerii WP (19 II 1963 – 25 X 1965), pomocnik szefa Wydziału II Artylerii Specjalnej Oddziału II Szkolenia Wojsk Szefostwa Wojsk Rakietowych i Artylerii WP (25 X – 31 XII 1965), pomocnik szefa Wydziału II Planowania i Szkolenia Wojsk Rakietowych (31 XII 1965 – 23 VI 1969) i starszy pomocnik szefa Wydziału I Szkolenia Wojsk Rakietowych (23 VI – 27 X 1969), przeniesiony do 5. Pomorskiej Brygady Artylerii Armatniej na stanowisko zastępcy dowódcy ds. liniowych (27 X 1969 – 18 I 1972), w tym czasie oddelegowany jako słuchacz na kurs przeszkolenia dla kadry kierowniczej szczebla operacyjno-taktycznego przy ASG (4 I – 1 III 1972), mianowany p.o. dowódcą 6. Warszawskiej Brygady Artylerii Armatniej (23 II 1973 – 9 XII 1974), potem dowódca tej brygady (9 XII 1974 – 5 XII 1975), w tym czasie odbył dwumiesięczny kurs przeszkolenia szczebla operacyjnego wojsk rakietowych i artylerii w Wojskowej Akademii Artylerii im. Kalinina w ZSRR (1 IX – 31 X 1975), p.o. komendant Wyższej Szkoły Oficerskiej Wojsk Rakietowych i Artylerii (5 XII 1975 – 12 III 1977), następnie komendant tej szkoły (12 III 1977 – 23 VI 1978), szef Zarządu Szkolnictwa Wojskowego w Głównym Zarządzie Szkolenia Bojowego WP (24 VI 1978 – 5 XI 1986), p.o. szef Departamentu Kadry MON (5 XI 1986 – 4 VII 1988) i szef tego departamentu (5 VII 1988 – 15 VI 1990), szef Zarządu II Wywiadu i Kontrwywiadu Sztabu Generalnego WP (16 VI 1990 – 30 IX 1991), w 1969 r. ukończył WAP, a w 1982 r. uzyskał tytuł doktora nauk wojskowych w ASG. Odznaczony m.in. Złotym Krzyżem Zasługi, Krzyżem Komandorskim i Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski, radzieckim Medalem za Umacnianie Braterstwa Broni. Generał brygady od 1977 r., generał dywizji od 1987 r. Zarejestrowany przez Główny Zarząd Informacji 19 I 1951 r. pod pseudonimem „Nowakowski”, materiały o sygn. E-1/28963 przerejestrowane przez organa WSW 20 VI 1976 r. do sygn. ZS/3933/911/K – brak informacji o zniszczeniu akt

Minister obrony narodowej rozkazem nr Pf-59/org. z 22 sierpnia 1991 r. postanowił wyłączyć Zarząd II Wywiadu i Kontrwywiadu ze struktur Sztabu Generalnego WP i powołać Inspektorat Wojskowych Służb Informacyjnych. Do 1 września 1991 r. miało sformować WSI, które zostały podporządkowane bezpośrednio ministrowi obrony narodowej¹¹⁷.

Ustawowe podstawy prawne działań WSI wprowadzono ustawą z 25 października 1991 r. o zmianie ustawy o powszechnym obowiązku obrony Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej oraz niektórych innych ustaw. Ustawa ta określała obowiązki WSI, wskazując, że obejmują one zadania związane z rozpoznawaniem i przeciwdziałaniem zagrożeniom godzącym w obronność państwa oraz naruszeniom tajemnicy państwowej w zakresie obronności¹¹⁸.

Cel i zadania Zarządu II Sztabu Generalnego WP określał ramowy zakres działania Zarządu II Sztabu Generalnego WP. Wiemy o wprowadzeniu trzech takich zakresów działania – pierwszego w 1970 r.¹¹⁹, drugiego w 1984 r.¹²⁰, a trzeciego w 1990 r., już po połączeniu służb wywiadu i kontrwywiadu¹²¹.

Dodatkowo wprowadzono w 1984 r. szczegółowy zakres działania komórek organizacyjnych Zarządu II Sztabu Generalnego WP, jednak nie został on do tej pory odnaleziony w zasobie IPN¹²².

Dopiero 5 stycznia 1991 r. oficjalnie zaprzestano wymiany informacji pomiędzy Zarządkiem II Sztabu Generalnego WP a Głównym Zarządkiem Wywiadowczym Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych ZSRR. Od tej pory wszelka współpraca miała się odbywać w ramach „dwustronnych kontaktów roboczych”¹²³.

(AIPN, 001089/211, Akta personalne pomocnicze Stanisława Żaka; Zapisy ewidencyjne: karta EO-4/62 z kartoteki MON, karty E-16 i EO-4/62 z kartoteki odtworzeniowej byłego Biura „C”, zapis z Inwentarza nr 1 Zespołu E-1 tajnych współpracowników GZI/WSW, poz. 28963, oraz zapis z Inwentarza nr 3 Zespołu ZS WSW, poz. 3933).

¹¹⁷ P. Piotrowski, *Uwagi o funkcjonowaniu i metodologii...*, s. 409.

¹¹⁸ Cyt. za: *Polski Wywiad Wojskowy. Zarys Historii*, <http://www.sww.gov.pl/pl/20.html> [5.10.2010].

¹¹⁹ AIPN, 2602/20226, t. 13, Dokumenty dotyczące powstania Zarządu II Sz[tabu] Gen[eralnego] WP (etaty, zarządzenia, zakresy zadań komórek organizacyjnych) [z lat 1966–1984], Ramowy zakres działań Zarządu II Wywiadowczego Sztabu Generalnego (na czas „P” i „W”) – zatwierdzony 23 II 1970 r., Zakres zadań komórek organizacyjnych Zarządu II Wywiadowczego Sztabu Generalnego – zatwierdzony 5 V 1970 r., k. 227–290.

¹²⁰ Udało się odnaleźć rozkaz szefa Sztabu Generalnego WP nr 033/szt. z 4 IV 1984 r., lecz bez załączonego ramowego zakresu działania Zarządu Wywiadu i Kontrwywiadu Sztabu Generalnego WP (AIPN, 2602/20561, t. 2/85, Rozkazy MON i szefa Sztabu Generalnego WP [z lat 1984–1985], k. 4).

¹²¹ AIPN, 2602/20585, t. 3, Zarządzenia MON i szefa Sztab[u] Gen[eralnego] z 1990 r., Zarządzenie szefa Sztabu Generalnego WP nr Pf-93/org. w sprawie nadania ramowego zakresu działania Zarządu Wywiadu i Kontrwywiadu Sztabu Generalnego WP (z wyjątkiem merytorycznych zadań wywiadu) oraz zmian w ramowym zakresie działania Sztabu Generalnego WP, 27 VIII 1990 r., k. 240–259.

¹²² Wprowadzony zarządzeniem szefa Zarządu II z 16 IX 1984 r. (AIPN, 2603/938, Regulamin pracy Zarządu II Sztabu Generalnego, Zarząd II SG WP, Warszawa 1987).

¹²³ Zachowało się w tej sprawie pismo szefa Zarządu II, gen. dyw. Stanisława Żaka (AIPN, 2602/20586, t. 4, Dokumenty szefa Z[arządu] II [z 1990 r.], k. 2).

Zakończenie

Założeniem niniejszego artykułu było odwzorowanie struktur komunistycznego wywiadu wojskowego przez wszystkie lata jego działania, czyli pomiędzy rokiem 1943 a 1991. Nie wszystkie komórki udało się odnaleźć, a odnalezione mogą być niekiedy źle umiejscowione. Starano się jednak odtworzyć całościowy schemat zarówno Oddziału Wywiadowczego, Oddziału II, jak i Zarządu II przez cały okres trwania tych służb.

Opracowanie to pozwala prześledzić ewolucję i rozrost wywiadu wojskowego, pokazuje dość liczne od lat sześćdziesiątych zmiany w strukturach, nazewnictwie, jak i sposobie oznaczania komórek. Świadczy to o ciągłych ucieczkach agentów i pracowników Zarządu II oraz infiltracji komunistycznego wywiadu wojskowego przez obce państwa.

Zmiany strukturalne i mnożenie komórek w wywiadzie wojskowym były podyktowane także poszerzeniem zakresu jego działań, to zaś wymuszały procesy zachodzące na arenie międzynarodowej. Pierwszy etap rozwoju przypadł na rok 1947, gdy wojsko całkowicie przeszło na stopę pokojową i działania nakierowane były na rozpracowanie Polonii¹²⁴. Dla osiągnięcia lepszych efektów działalności wywiadu nastąpiło wtedy połączenie wywiadu cywilnego i wojskowego pod kierownictwem Wacława Komara¹²⁵. Ponowne rozbitcie na wywiad wojskowy i cywilny spowodowane było zapewne powstaniem w 1949 r. NATO i potrzebą ukierunkowania wywiadu wojskowego na tę organizację oraz ciągłym przygotowywaniem terenu Europy do III wojny światowej.

Lata pięćdziesiąte i sześćdziesiąte to kolejny rozrost struktur spowodowany rozbudową bazy typowniczo-werbunkowej oraz rozwojem technologicznym rozpoznania radiowego. W latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych nastąpiło ukierunkowanie Zarządu II na Watykan. Wtedy też można odnotować „wchodzenie w buty” Departamentowi I MSW, ale także – jak to określił Sławomir Cenckiewicz – „lawinę dezertarów”, co spowodowało ciągłe zmiany i przekształcenia dekonspirowanego wywiadu wojskowego i jego ludzi¹²⁶.

Niniejszy artykuł prócz przybliżenia procesu zmian strukturalnych wywiadu wojskowego PRL pozwala dostrzec, jak poprzez reformy Wojskowej Służby Wewnętrznej i Zarządu II w roku 1990 oraz połączenie obu tych służb udało się żołnierzom wywiadu i kontrwywiadu przejść do nowego systemu politycznego bez jakiegokolwiek weryfikacji, gdyż powstanie Inspektoratu Wojskowych Służb Informacyjnych było tylko zmianą szyldu i dokonaniem kosmetycznych korekt bez radykalnego naruszenia ich ciągłości kadrowej.

¹²⁴ AIPN, 001719/118, Zbiór materiałów z sympozjum zorganizowanego z okazji 40-lecia Zarządu II Sztabu Generalnego WP (1944–1984), k. 36–38. Pamiętajmy, że wówczas Stany Zjednoczone, przeciwstawiając się ekspansji komunizmu, ogłosiły doktrynę Trumana, ówczesnego prezydenta, oraz jego sekretarza stanu, od którego pochodzi nazwa „plan Marshalla”.

¹²⁵ O działaniu Wacława Komara i rozpracowaniu środowisk niepodległościowych związanych z Polonią i rządem londyńskim zob. S. Cenckiewicz, *Długie ramię Moskwy...*, s. 67–91, 106–126.

¹²⁶ Zob. S. Cenckiewicz, *Długie ramię Moskwy...*, s. 229–237.

Wykaz jednostek wojskowych

JW	Nazwa jednostki wojskowej	Miejsce dyslokacji
1075	Wydział Kontrwywiadu Wojskowego	Olsztyn
1078	Centrum Zabezpieczenia Technicznego	Warszawa
1079	Oddział Kontrwywiadu Instytucji Centralnych MON	Warszawa
1080	Oddział Kontrwywiadu Warszawskiego Okręgu Wojskowego	Warszawa
1081	Wydział Kontrwywiadu Wojskowego	Kraków
1087	Wydział Kontrwywiadu Wojskowego	Lublin
1088	Wydział Kontrwywiadu Wojskowego	Rzeszów
1091	Wydział Kontrwywiadu Wojskowego	Legionowo
1092	Wydział Kontrwywiadu Wojskowego	Orzysz
1093	Oddział Kontrwywiadu Pomorskiego Okręgu Wojskowego	Bydgoszcz
1094	Wydział Kontrwywiadu Wojskowego	Bydgoszcz
1095	Wydział Kontrwywiadu Wojskowego	Łódź
1096	Wydział Kontrwywiadu Wojskowego	Gdańsk
1098	Wydział Kontrwywiadu Wojskowego	Szczecin
1099	Wydział Kontrwywiadu Wojskowego	Koszalin
1320	80. kompania samochodowa	Warszawa
1412	Radiowęzeł	Łódź/Włochy/Warszawa
1426	Ośrodek Szkolenia	Warszawa/Nowy Dwór Mazowiecki
1500	Samodzielny batalion szkolny	Międzywodzie, k. Dziwnowa/Lidzbarsk Warmiński
1904	Szpital chirurgiczny z batalionem uzdrowiskowym	Lidzbarsk Warmiński
2000	Jednostka Wojskowa 2000	Warszawa
2142	Oddział II Sztabu Generalnego WP	Warszawa
2180	80. kompania samochodowa	Warszawa
2652	Wydział Kontrwywiadu Wojskowego	Toruń
2656	Wydział Kontrwywiadu Wojskowego	Wrocław
2670	Oddział Kontrwywiadu Śląskiego Okręgu Wojskowego	Wrocław
2686	Wydział Kontrwywiadu Wojskowego	Opole
2689	Wydział Kontrwywiadu Wojskowego	Biedrusko
2695	Wydział Kontrwywiadu Wojskowego	Krosno Odrzańskie
2708	Oddział Zabezpieczenia	Warszawa
3101	Wydział Kontrwywiadu Wojskowego	Żagań
3103	Wydział Kontrwywiadu Wojskowego	Gubin
3105	Wydział Kontrwywiadu Wojskowego	Warszawa

Wywiad wojskowy PRL. JW 3362 i podległe jej jednostki

3106	Oddział Kontrwywiadu Wojsk Lotniczych i Obrony Powietrznej	Warszawa
3108	Wydział Kontrwywiadu Wojskowego	Poznań
3109	Wydział Kontrwywiadu Wojskowego	Bytom
3111	Wydział Kontrwywiadu Wojskowego	Piła
3113	Wydział Kontrwywiadu Wojskowego	Dęblin
3114	Wydział Kontrwywiadu Wojskowego	Gdynia
3151	Węzeł łączności	Janówek
3206	Oddział Ochrony Specjalnej	Warszawa
3352	Oddział Kontrwywiadu Wojskowego Marynarki Wojennej	Gdynia
3353	Wydział Kontrwywiadu Wojskowego	Świnoujście
3360	Wydział Kontrwywiadu Wojskowego	Ustka
3362	Zarząd II Sztabu Generalnego WP/ Zarząd II Wywiadu i Kontrwywiadu Sztabu Generalnego WP	Warszawa
3770	Jednostka Wojskowa 3770	Wędrzyn
3832	Szkoła Podoficerów i Młodszych Specjalistów Radioelektroniki/20. ośrodek szkolenia specjalistów radioelektroniki	Przasnysz
3862	Zakład Techniki Specjalnej	Warszawa
4047	Kurs Specjalny/Ośrodek Szkolenia	Śródborów/Warszawa/ Nowy Dwór Mazowiecki
4088	Centrum Szkolenia Wojskowej Służby Zagranicznej	Nowy Dwór Mazowiecki/ Kielce-Bukówka/Janówek
4101	26. batalion rozpoznawczy/1. samodzielny batalion szturmowy/1. batalion szturmowy	Kraków/Dziwnów/Lubliniec
4116	48. kompania specjalna (nie mylić z 48. kompanią rozpoznawczą 6. PDPD – JW 4116)	Kraków
4352	Zarząd II Sztabu Generalnego WP	Warszawa
4420	16. batalion radiopelengacyjny/16. batalion rozpoznania radiowego/2. ośrodek rozpoznania radioelektronicznego/2. pułk rozpoznania radioelektronicznego	Białobrzegi/Wałcz/Przasnysz
4552	Zarząd II Sztabu Generalnego WP	Warszawa
4617	Radiowęzeł/Węzeł łączności	Warszawa/Włochy/ Nowy Dwór Mazowiecki/Janówek
4619	Zarząd II Sztabu Generalnego WP	Warszawa
4907	Zakład Techniki Specjalnej	Warszawa
5577	Polska Wojskowa Jednostka Specjalna Doraźnych Sił Zbrojnych Organizacji Narodów Zjednoczonych na Bliskim Wschodzie	Egipt i Syria
5613	Oddział II/Zarząd II Sztabu Generalnego WP	Warszawa

Bartosz Kapuściak

**Military intelligence
of the People's Republic of Poland.
JW 3362 and its subordinate units**

Summary

This work allows to trace the origins and growth of the structures of Military Intelligence of the Armed Forces of People's Republic of Poland. It shows numerous, especially since the 60s, changes in the structures, naming, and assigning of departments. The time range that has been covered is the period since the origin of the communist military intelligence, that is, 14 May 1943, when on the order of, then still Colonel, Zygmunt Berling, 1st Reconnaissance Company was appointed. End occurs when the Minister of Defence ordered on 22 August 1991 to exclude the Second Directorate for Intelligence and Counterintelligence, from the structures of the General Staff and appoint Inspectorate of the Military Information Services (WSI), which answered directly to the Minister of National Defence. This is where the history of the communist intelligence service ends, however the communist system has theoretically finished over two years ago.

Key words: Military Intelligence of the Armed Forces of People's Republic of Poland, Second Department General Staff, Second Directorate General Staff